

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Kraków, dnia 31 grudnia 2025 r.

Poz. 8402

UCHWAŁA NR XIX/123/25 RADY GMINY W IWKOWEJ

z dnia 22 grudnia 2025 roku

w sprawie: przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iwkowa na lata 2025-2028”.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tj. Dz. U. z 2025 r., poz. 1153) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy w Iwkowej uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iwkowa na lata 2025-2028”

w brzmieniu określonym w Załączniku Nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Iwkowa.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.

Przewodnicząca Rady

mgr Agnieszka Musiał

Załącznik Nr 1
do Uchwały Nr XIX/123/25
Rady Gminy w Iwkowej
z dnia 22 grudnia 2025 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iwkowa na lata 2025-2028

Opracowanie: *Labrys* Urszula Jedynak

Iwkowa grudzień 2025 r.

Spis treści:

1. Wstęp	s. 3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	s. 3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	s. 4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	s. 10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	s. 10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	s. 12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	s. 16
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	s. 16
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy... ..	s. 19
Położenie, podziały administracyjne i zarys historii obszaru gminy	s. 19
Charakterystyka krajobrazu kulturowego i zasobów dziedzictwa	s. 21
Zabytki archeologiczne	s. 29
Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	s. 30
Dziedzictwo niematerialne	s. 30
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	s. 32
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	s. 34
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	s. 47
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	s. 47
7. Priorytety i kierunki działania w ramach GPOnZ	s. 49
8. Instrumentarium realizacji GPOnZ	s. 51
9. Zasady oceny realizacji GPOnZ	s. 52
10. Źródła finansowania GPOnZ	s. 53
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	s. 63
12. Podsumowanie	s. 63

załącznik 1

załącznik 2

załącznik 3

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami (GPOnZ) jest dokumentem strategicznym, pełniącym funkcję podstawowych wytycznych do zarządzania dziedzictwem kulturowym na poziomie lokalnym. Jest to element wspierający politykę administracyjną w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania działań w dziedzinie ochrony zabytków oraz popularyzacji i promocji dziedzictwa kulturowego.

Bazuje on na identyfikacji dziedzictwa w granicach administracyjnych gminy Iwkowa wykonanej w ramach Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ), ale uwzględnia również dziedzictwo niematerialne oraz analizę zachowanego krajobrazu kulturowego. Dokument ten uwzględnia zmiany zaistniałe na przestrzeni minionych czterech lat w obowiązującym prawie dotyczącym zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza uaktualnienia w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie gminy w okresie realizacji poprzedniego programu (2018-2021). GPOnZ odnosi się zarówno do ponadlokalnych celów opieki nad zabytkami, a także do lokalnych strategii rozwojowych gminy. Przygotowany program bazuje na zasobach własnych gminy, ale również na zabytkach, które stanowią własność innych podmiotów znajdujących się na terenie gminy.

Utworzenie gminnego programu ma na celu nie tylko zahamowanie procesów degradacji zabytków, ale także wyznaczanie kierunków działania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, ochrony krajobrazu kulturowego, upowszechniania i promowania dziedzictwa gminy. GPOnZ ma również za zadanie zwiększyć wiedzę mieszkańców o lokalnych zabytkach i tradycjach, a także zwrócić uwagę na potrzebę ich zachowania dla kolejnych pokoleń. Może on w ten sposób wpływać na zwiększenie potencjału gminy poprzez integrację społeczności lokalnej wokół problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami po uzyskaniu pozytywnej opinii Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura w Tarnowie oraz przyjęciu go uchwałą Rady Gminy Iwkowa będzie stanowił „platformę” do współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków, a Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Krakowie, Delegatura w Tarnowie.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami stanowi Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z jej najnowszymi zmianami (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), która mówi o obowiązku sporządzania programu opieki nad zabytkami na okres czterech lat przez samorządy wojewódzkie, powiatowe i gminne.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. Są to:

1) (uchylony)

- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Powyższa ustawa (również w art. 87) nakłada na samorząd następujące obowiązki i uprawnienia:

- uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla opracowanego programu przed przyjęciem przez radę gminy (ust. 3),
- publikację w dzienniku urzędowym województwa (ust. 4),
- sporządzenie (co 2 lata) przez zarząd gminy sprawozdania z realizacji programu w okresie dwuletnim i przedstawienie go radzie gminy (ust. 5).

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce podnosi przede wszystkim Konstytucja, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, a w szczególności:

- art. 5 określa dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie,
- art. 6 ust. 1 mówi, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju,
- art. 86 stanowi, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1292). Ustawa nakłada na organy samorządowe i właścicieli zabytków następujące obowiązki:

- art. 4 Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:
 - 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
 - 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje również podstawowe pojęcia dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6, ust. 1):

- art. 6, ust. 1, pkt 1 - zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- art. 6, ust. 1, pkt 2 - zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- art. 6, ust. 1, pkt 3 - zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (Art. 6, ust.2)

Artykuł 7 tej ustawy definiuje formy ochrony zabytków i są to:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
 - 2) uznanie za pomnik historii;
 - 3) utworzenie parku kulturowego;
 - 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Artykuł 16 daje samorządom gminnym uprawnienia do wprowadzania przestrzennej formy ochrony jaką jest park kulturowy, i tak:

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
 - 1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.
2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.
3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.
4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.
5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.
6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Z kolei art. 17 mówi:

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:
 - 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
 - 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;

4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131–134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2025 r. poz. 647). W art. 19 ustawodawca zwraca uwagę na konieczność uwzględniania ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym:

1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych¹:

1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;

2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków;

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20).

¹ Podobnie jak w znowelizowanej w 2023 roku Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która również zawiera zapisy określające konieczność uwzględnienia wymagań ochrony zabytków podczas przygotowywania planu ogólnego (Art. 13b, pkt. 3j) oraz uzgodnienia jego projektu z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków (Art. 13i, pkt. 5b).

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21).

W art. 22 zamieszczone są wytyczne dotyczące prowadzenia gminnej ewidencji zabytków:

- art. 22, ust. 1, pkt 4 – Wójt, burmistrz, prezydent miasta prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy,
- art. 22, ust. 1, pkt 5 - W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) utracił moc z dniem 18.05.2023 w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia (na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 roku Dz.U. poz. 951).

Prawo o ochronie zabytków wprowadza możliwość finansowania przez jednostki samorządu terytorialnego prac konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, a nie, jak dotychczas, jedynie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (art. 81). Ta sama ustawa wyznacza wójta, burmistrza lub prezydenta miasta jako instytucje do których należy zgłaszać wszelkie informacje dotyczące stanu zachowania zabytków oraz odkrycia zabytków archeologicznych (rozdz. 11).

Podczas opracowywania niniejszego programu wzięto również pod uwagę inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które są zamieszczone w wielu obowiązujących ustawach, a w tym w:

- 1) ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1130)
- 2) ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2025 r. poz. 418)
- 3) ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2025 r. poz. 647)
- 4) ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478)
- 5) ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145)
- 6) ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
- 7) ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r., poz. 385);
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują natomiast przepisy:

- 1) ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164)

Przepisy dotyczące miejsc pamięci narodowej są zawarte:

- 1) w ustawie z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2023 r. poz. 102);
- 2) w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Ponadto zasady prowadzenia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uszczegółwiają inne akty wykonawcze i rozporządzenia:

- rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259) mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz. U. z 2015 r. poz. 979);
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650);
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 75, poz. 706);
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 r. Nr 102, poz. 1066);
- rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1901);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 i z 2006 r. Nr 24, poz. 181);
- rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 poz. 2425);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 r. Nr 113, poz. 661, z 2019 r. poz. 1886 i z 2021 r. poz. 56);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609, z 2019 r. poz. 1721 i z 2021 r. poz. 81);
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019, poz. 1470).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Najważniejsze cele strategii państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały określone w **Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026** (Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.). Wyznacza on kilka kluczowych kierunków działań, których celem nadrzędnym jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii, a w rezultacie zwiększenie zasobu zabytków w Polsce. Składają się na niego poniższe cele szczegółowe oraz kierunki działań.

Cel szczegółowy 1: weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości

Kierunek 1.1: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju

Kierunek 1.2: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, w skład którego wchodzi następujące zadania: model i system wartościowania zabytków, plany zarządzania dla Pomników Historii, wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych, system bezpieczeństwa zabytków i projektowanie konserwatorskie.

Kierunek 1.3: Realizacja międzynarodowych zobowiązań w postaci implementacji konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków, wdrożenia Konwencji UNESCO z 2001 roku, współpraca międzynarodowa z UNESCO, wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa

Cel szczegółowy 2: wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków

Kierunek 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych w postaci cyfryzacji procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków, opracowania i realizacji programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków

Kierunek 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez wdrożenie i rozwój programu AZP+, digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego, rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D, rozwój portalu Zabytek.pl.

Kierunek 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami

Cel szczegółowy 3: rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Kierunek 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych, obejmujący następujące zadania: strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków, **wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami, *twój dom – dialog z tradycją*, upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkola rzemiosł CAD”**, warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich, wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych, proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych - szkolenia dla samorządów.

Kierunek działań 3.2: edukacja i podnoszenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego z następującymi zadaniami: **włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach, badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego**, pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny, **kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego**, wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom, **edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami**, utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Narodowy Instytut Dziedzictwa prowadzi następujące programy, które umożliwiają realizację założeń powyższego programu (szczegóły na stronie www.nid.pl):

- Wspólnie dla dziedzictwa
- Niematerialne – przekaz dalej
- Ochrona zabytków archeologicznych

Ponadto uchwałą Nr 155 z dnia 27 października 2020 r. Rada Ministrów ogłosiła dokument **„Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”** (M.P. z 2020 r. poz. 1060), w którym zawarła trzy cele szczegółowe dotyczące wsparcia kompleksowej modernizacji systemu zarządzania rozwojem kraju, wzrostu jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków (cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne; cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich; cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju).

Dla ochrony zabytków istotny jest drugi cel szczegółowy.

Cel ten polega na „budowaniu kompleksowej polityki państwa w zakresie zwiększania szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej, wzrostu udziału i zaangażowania obywateli w życie publiczne oraz ich wpływu na planowanie i realizację zadań publicznych zgodnie z zapotrzebowaniem społecznym”.

Na cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich składają się:

2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,

2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
Cel polegający na wdrożeniu aktywnego uczestnictwa w kulturze. Dziedzictwo kulturowe należy „efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego, m.in. przez różnorodne inwestycje w jego elementy: dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocję dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz uznanego przez Prezydenta RP za Pomniki Historii, a także rozwój turystyki kulturowej przy wykorzystaniu idei Europejskich Szlaków Kulturowych”

W ramach celu realizowane będą następujące projekty strategiczne: **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, Rozwój Turystyki Kulturowej, Krajobraz mojego miasta** („którego celem jest zwrócenie uwagi władz samorządowych, firm, instytucji oraz społeczeństwa na problem chaosu reklamowego i konieczność zrównoważonego planowania przestrzeni miejskiej. Zwiększony zostanie nacisk na działania edukacyjne oraz promocyjne w zakresie kształtowania i ochrony estetyki przestrzeni publicznej”) itp.

Poza tym realizowane będą następujące cele:

2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,

2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,

2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Przy opracowywaniu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami odnoszono się do podstawowych dokumentów określających wizję rozwoju województwa małopolskiego i powiatu brzeskiego oraz do opracowań strategicznych w zakresie planowania przestrzennego i ochrony zabytków na obszarze regionu i powiatu. Są to:

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” (Uchwała Sejmiku Województwa Małopolskiego Nr XXXI/422/20 z dnia 17 grudnia 2020 roku)

W dokumencie przedstawiono cztery główne wyzwania dotyczące dziedzictwa kulturowego:

„Zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego – interwencja „in situ”, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz zabytkowych obiektów techniki).

Kultura żywa – zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury.

Podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie.

Kultura dla nowego pokolenia – świadomość i wrażliwość ludzi – wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej”

W wyżej wymienionej strategii wyszczególniono główne kierunki działania związane z dziedzictwem kulturowym i jego zachowaniem:

Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego poprzez:

1. Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym, odtwarzanym i rekonstruowanym wraz z ich otoczeniem nowych funkcji użytkowych.
2. Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla małopolskich wzorów etnograficznych w oparciu o regionalne formy i motywy ludowe.
3. Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i form aktywności regionalnych.
4. Wzmocnienie edukacji kulturalnej.
5. Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury w celu realizacji programów kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży, oraz sprzyjających międzypokoleniowej wymianie wartości kulturowych.
6. Wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych.
7. Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców.
8. Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne, przy uwzględnieniu rozwiązań proekologicznych.
9. Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej oraz wymiana doświadczeń i wiedzy w celu budowania nowych wartości, w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie).
10. Wspieranie aktywności twórców, artystów i lokalnych animatorów kultury w łączności z odbiorcami.
11. Prezentacja dorobku małopolskich twórców i artystów poza granicami województwa.

12. Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców.
13. Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczności i instytucje lokalne.
14. Ożywianie potencjałów drzemających w społecznościach lokalnych, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów.
15. Intensyfikacja działań marketingowych i promocyjnych podmiotów działających w obszarze kultury i dziedzictwa.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Małopolskiego na lata 2022-2025 (Uchwała Nr LVI/800/22 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 4 lipca 2022 roku)

Misję najnowszej edycji programu można określić jako „Pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski, kreowanie poczucia regionalnej tożsamości, wzmacnianie odpowiedzialności obywatelskiej za kulturową spuściznę pokoleń oraz stworzenie spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem”. Do misji tej zaliczamy następujące działania:

- zapewnienie możliwie najskuteczniejszej ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego – zarówno tego najcenniejszego, jak i tych wszystkich jego aspektów, które w powszechnym odbiorze nie są jeszcze postrzegane jako wspólne dziedzictwo kulturowe warte ochrony i opieki,
- utrzymanie bogactwa i zróżnicowania kulturowego wynikającego z długiej historii regionu,
- wydobycie inspiracyjnej siły dziedzictwa kulturowego dla teraźniejszości i przyszłości,
- harmonijna korelacja środowiska zurbanizowanego ze środowiskiem przyrodniczym,
- przywrócenie, uporządkowanie i pielęgnowanie krajobrazu kulturowego Małopolski, zagrożonego lub skażonego działaniami człowieka i rozwojem cywilizacji, związanymi np. ze niszczeniem zasobów naturalnych i kulturowych, zakłóceniami funkcjonowania ekosystemów przyrodniczych, działaniami prowadzącymi do zmian fizjonomii krajobrazu, do niszczenia układów kompozycyjnych, układów historycznych, wprowadzaniem chaosu w przestrzeni, pozbawianiem jej indywidualności i funkcjonalności,
- powiązanie przestrzeni w sieć o wieloaspektowym znaczeniu i licznych funkcjach,
- kreowanie regionalnej tożsamości wspartej na dziedzictwie, z której obecne i przyszłe pokolenia mogą czerpać wzorce oraz pomysły w procesie rozwoju osobistego, społecznego, gospodarczego,
- wzmacnianie aktywności i odpowiedzialności obywatelskiej za dziedzictwo kulturowe regionu, budowanie potencjału społecznego i relacyjnego dla dziedzictwa.

W programie został zawarty cel strategiczny: „Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan”, składający się z trzech celów operacyjnych i sześciu celów priorytetowych.

Cel operacyjny I - Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu
Priorytet I.1 Zachowanie wartości krajobrazu kulturowego oraz miejsc i obiektów dziedzictwa

Priorytet I.2 Pielęgnowanie tradycji regionalnych, w tym spuścizny po historycznej wielokulturowości regionu

Cel operacyjny II - Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową

Priorytet II.1 Wzmacnianie systemowej współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego

Priorytet II.2 Rozwijanie nowych możliwości zarządzania obiektami zabytkowymi związanymi z wyzwaniem przyszłości

Cel operacyjny III - Kompetentna edukacja i promocja w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego

Priorytet III.1 Kształtowanie postaw wrażliwości na wartości dziedzictwa kulturowego

Priorytet III.2 Upowszechnianie walorów dziedzictwa kulturowego

Strategia Rozwoju Powiatu Brzeskiego na lata 2021-2030

W strategii powiatu brzeskiego wyodrębniono **4 obszary strategiczne**: Dla opieki nad zabytkami istotny jest drugi cel strategiczny.

Cel strategiczny nr 1:

Zintegrowany rozwój gospodarki i edukacji oraz wzrost poziomu zatrudnienia na terenie powiatu brzeskiego.

Cel strategiczny nr 2:

Rozwój wszechstronnej oferty czasu wolnego oraz profesjonalizacja sektorów turystyki wypoczynkowej i sportu, bazujących na zasobach środowiskowych, infrastrukturalnych i kulturowych powiatu brzeskiego.

Cele operacyjne:

2.1. Rozwój oferty turystycznej na terenie powiatu oraz wzrost jej znaczenia dla gospodarki lokalnej i jakości życia mieszkańców realizowane poprzez następujące kierunki działania:

2.1.1 – rozwijanie i promocja sieci rowerowej z uwzględnieniem największych atrakcji przyrodniczo-krajobrazowych

2.1.2 – rozwijanie i promocja szlaków turystycznych, organizacje imprez tematycznych, opracowanie hitów powiatu

2.1.3 – współpraca z gminami w zakresie rekreacyjno-turystycznego zagospodarowania zbiorników i cieków wodnych

2.1.4 – promocja gospodarstw agroturystycznych

2.1.5 – promocja miejsc noclegowych

2.1.6 – wsparcie dla rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej

2.1.7 – rozwój i kreowanie nowych atrakcji rekreacyjnych, sporo tych i turystycznych

2.1.8 – organizacja i promocja wydarzeń o ponadlokalnym charakterze

2.1.9 – promocja oferty kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej

2.2. Rozwój sportu i rekreacji oraz aktywizacja ruchowa mieszkańców

2.2.1 – rozwój, modernizacja i poprawa dostępności infrastruktury sportowej i rekreacyjnej

2.2.2 – współpraca z klubami i organizacjami sportowymi

2.2.3 – organizacja imprez sportowych

2.2.4 – wsparcie profesjonalizacji klubów sportowych

2.2.5 – wsparcie rozwoju branży sportowej

2.3. Rozwój oferty oraz kultury partycypacji.

2.3.1 – **opracowanie i realizacja powiatowego programu opieki nad zabytkami z uwzględnieniem działań na rzecz odnowy, udostępniania i włączania obiektów zabytkowych w obieg społeczny, gospodarczy i turystyczny**

2.3.2 – wsparcie i promocja dziedzictwa niematerialnego, kulturalnego

2.3.3 – współpraca z gminami w zakresie zwiększania atrakcyjności i różnorodności oferty kulturalnej

2.3.4 – wsparcie dla miejsc umożliwiających mieszkańcom powiatu rozwijające spędzanie wolnego czasu.

Cel strategiczny nr 3:

Wzmacnianie komfortu i bezpiecznego środowiska życia mieszkańców powiatu brzeskiego.

Cel strategiczny nr 4:

Partnerskie zarządzanie sprawami publicznymi, wykorzystujące nowoczesne instrumenty polityki rozwoju.

4.4.4 - **budowanie marki powiatu brzeskiego opartej na jego tożsamości oraz walorach środowiskowych i kulturowych, z uwzględnieniem aktualnych trendów i rozwiązań w komunikacji marketingowej**

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Strategia rozwoju Gminy Iwkowa na lata 2023-2030 (Uchwała Nr LIV/361/23 Rady Gminy Iwkowa z dnia 5 czerwca 2023 r.)

W strategii rozwoju gminy wyróżniono osiem celów strategicznych. Będą one realizowane do 2030 roku i pokrywają się między innymi z perspektywą budżetową Unii Europejskiej (do 2027 roku) i strategią rozwoju województwa małopolskiego do 2030 roku. Opiece, ochronie i promocji dziedzictwa kulturowego na terenie gminy służą następujące cele strategiczne:

Cel strategiczny 1: Poprawa jakości życia na poziomie lokalnym

Cel operacyjny 1.1: Poszerzenie ofert edukacyjno-kulturalnej, poprzez następujące kierunki

- realizacja programów edukacyjnych
- poszerzenie ofert gminnych instytucji kultury
- działania promujące zasoby i walory obszaru, w szczególności w oparciu o markę i produkty lokalne
- kultywowanie, zachowanie i upowszechnianie tradycji (np. orkiestra dęta, zespoły regionalne i ludowe, kluby, grupy)
- działania edukacyjne w Gminie Iwkowa bazujące na historii ludzi, miejsc i wydarzeń
- budowa, remont i modernizacja obiektów infrastruktury kulturalnej i edukacyjnej

Cel strategiczny 4: wzmacnianie lokalnej gospodarki z wykorzystaniem potencjału Gminy Iwkowa

Cel operacyjny 4.2 wsparcie rozwoju turystyki i ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez następujące kierunki:

- rozwój bazy gastronomiczno-noclegowej oraz usług około turystycznych
- rozwój przetwórstwa
- zachowanie tradycji i dziedzictwa kulturowego, w tym w zakresie zwiększenia potencjału turystycznego
- ochrona krajobrazu i obszarów cennych turystycznie
- zachowanie oraz promocja obiektów architektury sakralnej i drewnianej
- realizacja programu opieki nad pomnikami przyrody
- działania w zakresie informatyzacji branży turystycznej

Cel strategiczny 5: poprawa stanu funkcjonalno-przestrzennego Gminy Iwkowa

Cel operacyjny 5.1: zwiększenie estetyki Gminy Iwkowa:

- budowa, remont i modernizacja budynków użyteczności publicznej, pozostałych budynków i obiektów komunalnych
- tworzenie i zagospodarowanie centrów miejscowości na obszarze gminy
- działania mające na celu poprawę estetyki miejscowości
- budowa i remont punktów i wież widokowych na terenie Gminy Iwkowa

Cel operacyjny 5.2: kształtowanie ładu przestrzennego

- aktualizacja dokumentów planistycznych w związku ze zmianami społeczno-gospodarczymi

Cel strategiczny 6: zwiększenie dostępności komunikacyjnej

Cel operacyjny 6.2: 6.2 stworzenie spójnej sieć szlaków turystycznych na obszarze Gminy Iwkowa

- rozbudowa i oznakowanie dróg publicznych i wewnętrznych na potrzeby modernizacji tras rowerowych
- budowa ścieżek pieszo-rowerowych na terenie gminy
- budowa, remont i modernizacja infrastruktury rekreacyjnej np. budowa miasteczka rowerowego, skatepark'u, tras downhillowych

Ustalono również następujące zasady w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej :

- utrzymanie obiektów zabytkowych w dobrej kondycji technicznej
- zachowanie walorów historycznych, artystycznych i estetycznych obiektów zabytkowych
- zagospodarowanie otoczenia zabytków w sposób, który zagwarantuje odpowiednią ich ekspozycję w krajobrazie.

Wprowadzono następujące zasady w związku z występowaniem na terenie Gminy Iwkowa obszarów objętych formami ochrony konserwatorskiej:

- w przypadku obszarów i obiektów chronionych poprzez wpisy do rejestru zabytków wszelka działalność inwestycyjna wymaga stosownego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,

- w przypadku stanowisk archeologicznych działania inwestycyjne, w tym prace ziemne, należy prowadzić zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
- dla ochrony zabytków sakralnych określono strefy ochrony konserwatorskiej w celu zapewnienia im pożądanej ekspozycji poprzez ograniczenie zabudowy.

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Iwkowa (Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy Iwkowa z dnia 6 grudnia 2021 r.)

W rozdziale 2 dotyczącym ustaleń dla wszystkich terenów objętych planem w szczególności ustaleń w zakresie środowiska przyrodniczego, dóbr kultury oraz kształtowania ładu przestrzennego zawarto następujące zapisy:

- obowiązuje ochrona wymienionych w załączniku i oznaczonych na rysunku planu: obiektów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów zabytkowych oraz stanowisk archeologicznych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków, na zasadach określonych w przepisach odrębnych.
- dopuszcza się prowadzenie przy obiektach zabytkowych wpisanych do GEZ robót budowlanych konserwatorskich z zastosowaniem tradycyjnych materiałów wykończeniowych, z zakazem stosowania sidingu z metalu lub tworzyw sztucznych
- ustala się konieczność utrzymania zieleni towarzyszącej przy obiektach zabytkowych wpisanych do GEZ, w stanie który nie wpływa na pogorszenie kondycji technicznej obiektów
- kapliczki, figury i krzyże przydrożne wpisane do GEZ, oznaczone na rysunku planu, podlegają utrzymaniu bez zmian zagrażających utratę cech stylowych, z zachowaniem ich ekspozycji i zieleni towarzyszącej
- skreślenie zabytku lub wpis nowego zabytku do stosownego rejestru lub ewidencji, zgodnie z przepisami odrębnymi, nie wymaga zmiany ustaleń planu

Ponadto ustalono strefy ochrony konserwatorskiej dla:

- 1) wpisanego do ewidencji zabytków: kościoła parafialnego p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Iwkowej
- 2) wpisanego do rejestru zabytków drewnianego kościoła cmentarnego p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny, wraz z zabytkowym, wpisanym do ewidencji zabytków cmentarzem parafialnym w Iwkowej (w przepisach szczegółowych ustalono, że na tym terenie obowiązuje ochrona wpisanego do rejestru zabytków drewnianego kościoła cmentarnego w Iwkowej p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny, zachowanie i konserwacja mogił oraz nagrobków o wartościach zabytkowych oraz zachowanie układu kompozycji na obszarze cmentarza wpisanego do rejestru zabytków oraz cmentarzy wpisanych do gminnej ewidencji zabytków)
- 3) wpisanych do ewidencji zabytków: kościoła parafialnego pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej (z prezbiterium gotyckim z XIV w. wpisanym do rejestru zabytków) oraz dawnego cmentarza parafialnego w Wojakowej
- 4) wpisanej do rejestru zabytków Pustelni św. Urbana (kaplica) w Iwkowej
- 5) wpisanego do ewidencji zabytków założenia dworsko – parkowego w Kątach.

W związku z ochroną stanowisk archeologicznych ustalono, że przy lokalizacji nowych budynków obowiązuje uwzględnienie udokumentowanych stanowisk archeologicznych przedstawionych na rysunku planu, dla których dla których obowiązuje

warunek konserwatorski w postaci badań archeologicznych, prowadzony na zasadach określonych w przepisach odrębnych.

Uchwała Rady Gminy Iwkowa w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków Gminy Iwkowa (Uchwała Rady Gminy Iwkowa Nr XII/92/19 z dnia 30 września 2019 roku)

Rada Gminy Iwkowa przyjęła uchwałę w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków Gminy Iwkowa. O udzielenie dotacji może ubiegać się podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku. Dotacja może być udzielona do wysokości środków zabezpieczonych w budżecie gminy. Dotacja może być udzielona do wysokości 50% koniecznych nakładów na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku. Uchwała szczegółowo określa zasady przyznania dotacji oraz rozliczenia się z niej.

W 2024 roku Gmina Iwkowa przystąpiła do sporządzenia Planu Ogólnego (Uchwała Rady Gminy Iwkowa Nr LXI/425/24 z dnia 29 stycznia 2024 roku)

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Położenie, podziały administracyjne i zarys historii obszaru gminy

Gmina Iwkowa leży w południowej części powiatu brzeskiego, województwa małopolskiego. Pod względem geograficznym należy do Pogórza Rożnowskiego, a dokładniej do jego części – Kotliny Iwkowskiej. Kotlinę otaczają pasma z Górą Szpilówką, Piekarską Górą i Bukowcem od południa, Kopcem i Szczelbą od zachodu, Połomem Małym, Machulcem i Czyżowcem od wschodu. Na terenie gminy swoje źródła ma Bela, Białka i Dobrocieska Rzeka.

Teren gminy leży w obrębie Obszaru Chronionego Krajobrazu Wschodniego Pogórza Wiśnickiego. Dominują tu obszary rolno-leśne, z rozproszoną zabudową. Na terenie gminy znajduje się 19 pomników przyrody: w Iwkowej - lipa drobnolistna - 2 szt., (przy drodze obok kapliczki), w Kątach – 1 szt. lipa drobnolistna, w Katach w zespole dworsko-parkowym - 6 szt. – jesion wyniosły, 12 szt. dęb szypułkowy, w Dobrocieszy - lipa szerokolistna i jeden buk pospolity w Wojakowej.

W gminie Iwkowa znajdują się sołectwa: Iwkowa, Wojakowa, Kąty, Dobrociesz, Porąbka Iwkowska, Drużków Pusty i Połom Mały.

Z uwagi na dość łagodne ukształtowanie terenu oraz dostęp do wody (liczne strumienie) ludzie pojawiali się tu już w epoce kamienia. Są to pojedyncze ślady, świadczące bardziej o rozpoznawaniu środowiska, niż osiedlaniu się na stałe. Dopiero w epoce brązu pojawia się trwalsze osadnictwo, kontynuowane w okresie wpływów rzymskich (miejscowości Kąty i Iwkowa). Również we wczesnym średniowieczu i średniowieczu archeolodzy odnotowali stałe osadnictwo (osada w Kątach).

Pierwsza wzmianka o Iwkowej, a właściwie o parafii na jej terenie pochodzi z wykazów świętopietrza z 1325 roku. Wieś i parafia prawdopodobnie istniała już w XIII wieku. Według przywileju lokacyjnego z 1334 roku osada ta liczyła ponad 20 łanów. W tym przywileju nowa osada (nie wymieniona z nazwy) miała liczyć 40 łanów, a granicą między nimi stanowił dopływ rzeczki Beli, potok wypływający spod kapliczki św. Urbana. Na tej granicy znajdował się tzw. łan sołtysi, wykupiony w 1540 roku przez Branickich. Dwór i folwark w tym miejscu przetrwał do I wojny światowej. Nie ma informacji w źródłach kiedy te dwie osady średniowieczne połączyły się. Pozostała jednak tradycja dwóch karczem, dwóch młynów i dwóch kościołów. Do końca I Rzeczypospolitej Iwkowa była wsią królewską, z wybieralnym urzędem wójta i radą.

Pozostałe miejscowości gminy były wsiami rycerskimi i pierwsze wzmianki o nich również pochodzą z pierwszej połowy XIV wieku.

Wojakowa była wsią rycerską, w 1363 roku przeniesioną na prawo niemieckie przez króla Kazimierza Wielkiego na prośbę Floriana z Druszkowa, a parafia w niej wzmiankowana jest już w 1335 roku. Pierwszym właścicielem był Wojak herbu Brochwicz (czerwony lub czarny jeleń, co ciekawe po raz pierwszy tym herbem pieczętowało się rycerstwo śląskie). W 1420 roku Wojakowa podzielona była już na 11 właścicieli. W ciągu XV i XVI wieku ród ten rozrósł się znacznie przekształcając się w tzw. szlachtę zagrodową. W 1581 roku w Wojakowej wymieniani są: Krzeczowscy, Stanisław Lissek, Brzeńscy, Sebastian Iwkowski, Katarzyna Krętowska, Otfinowski, Mikołaj Wojakowski, Małgorzata wdowa, Marcin Wojakowski (drobna szlachta herbu Prusy, Jeleń, Ogniw).

W 1367 roku po raz pierwszy w źródłach pojawia się Dobrociesz – jako wieś szlachecka należąca do dziedziców z Druszkowa Pustego, a w 1363 – Florian dziedzic Druszkowa, Wojakowej, Połomu i Kątów. W 1581 roku w Dobrocieszu było aż 16 właścicieli, w większości szlachty zagrodowej, chociaż trafiali się również współwłaściciele mający 1 zagrodnika. Rejestry poborowe wymieniają tu między innymi Marcina Grabanię, Dorotę Mikłaszową, Piotra Dobrocieskiego zwanego Węgrzynem, Marcina Dobrocieskiego zwanego Gębka, Alberta Kobierskiego, Bernarda Gąsiorowskiego itd. W Połomiu w 1581 roku również notowana jest szlachta zagrodowa: Sebastian Zagórski, Żegota Kački, Lisek, Bartłomiej Zagórski, wdowa Liskowa i inni a także szlachcice mający zagrodników: Gabońscy, Otfinowscy, Kempieńscy. W ciągu XVII wieku nadal w każdej miejscowości jest kilkunastu właścicieli.

Pierwsza wzmianka o miejscowości Kąty/Kęty pochodzi z 1363 roku, kiedy była lokowana na prawie niemieckim, a właścicielem był Florian z Druszkowa. W latach 1405-1420 pojawia się tam aż 15 właścicieli, a w czasach Jana Długosza nie było zupełnie łanów kmiecych, zaś dziedzicami tej wioski byli rycerze herbu Jeleń, Prusy i Ogniw. Wzmianka z 1581 roku wspomina wieś Kęty, należąca do parafii Wojakowa, w powiecie sądeckim, województwie krakowskim jako wieś szlachecką z łanami szlachty zagrodowej należącej do Kolanków, Czarnków, Michałkowej, Anny Gadowej, Jana Grabania i łanem kmiecym, zagrodnikami, 1 rzemieślnikiem należącym do Brzeńskich. Po 1700 roku dobra zostają scalone przez Mieroszowskich, a od 1740 roku do początków XX wieku należą do Rogoyskich, również herbu Brochwicz.

Po pierwszym rozbiórze Polski, w 1772 roku utworzono z południowej części województwa krakowskiego – prowincję Galicję i Lodomerię ze stolicą we Lwowie, oraz

utworzono tzw. cyrkule. Teren gminy, za wyjątkiem Kątów, znalazł się w cyrkule (powiecie) bocheńskim, a od 1867 roku w powiecie brzeskim. Każda miejscowość była wówczas jednostką samorządową (gromadą/gminą). W 1934 roku utworzono gminę zbiorową z siedzibą w Iwkowej. Z krótką przerwą gmina Iwkowa dotrwała w takiej formie do czasów współczesnych.

I wojna światowa dotknęła gminę już w sierpniu 1914 roku w momencie mobilizacji. Z jej obszaru powołanych zostało do służby w cesarsko-królewskiej armii ok. 180 mężczyzn (służyli m. in. w 57 Galicyjskim Pułku Piechoty). Wojska rosyjskie wkroczyły do Iwkowej na początku grudnia dokonując grabieży i spalenia dworu. Po krótkim pobycie, jeszcze w grudniu, zostały wyparte na wschód, ale w kolejnych latach władze austriackie prowadziły systematyczne rekwizycje zboża, bydła, trzody chlewnej i innego mienia na potrzeby wojenne. Doprowadziło to do znacznego zubożenia ludności i głodu, co skutkowało pojawieniem się epidemii (m. in. grypy hiszpanki) i znacznym spadkiem populacji.

W okresie międzywojennym, mimo początkowego ubytku ludności, także ze względu na migrację, panował znaczny głód ziemi, a sytuacja materialna mieszkańców nie poprawiała się. Prowadziło to do protestów i strajków przeciwko rządowi (m. in. w 1937 roku). W latach 20. powstała Kasa Stefczyka udzielająca pożyczek na zakup inwentarza, zorganizowano też kółko rolnicze i spółkę mleczarską. Przez gminę prowadziła linia autobusowa Kraków – Krynica, doprowadzono też telefon.

Po wybuchu II wojny światowej już 5. września 1939 roku teren gminy został zajęty przez Niemców, którzy bardzo szybko wprowadzili kontyngenty żywnościowe. Miejscowa ludność stosowała różne formy oporu (m. in. podawanie nieprawdziwych danych dotyczących ilości pogłowia zwierząt i plonów oraz areałów), a w 1940 roku zaczęto organizować konspirację. W trakcie okupacji w miejscowych oddziałach Armii Krajowej i Batalionów Chłopskich mogło służyć nawet 400 osób. Przeprowadzono kilkanaście akcji, z których najważniejsza to napad na mleczarnię w Tymowej. Od 1942 roku nasiliły się łapanki i wysyłanie mieszkańców Iwkowej oraz okolicznych miejscowości na przymusowe roboty do Niemiec. Pod koniec wojny mieszkańcy gminy byli wykorzystywani do wykonywania instalacji obronnych, zaś w momencie przejścia frontu (17 stycznia 1945 r.) wiele domów zostało zniszczonych.

Okres Polski Ludowej wprowadził w gminie duże zmiany. Widoczne to było przede wszystkim w budownictwie mieszkalnym (szybka zamiana domów drewnianych krytych strzechą na murowane) oraz powstawaniu nowych budynków użyteczności publicznej, jak ośrodek zdrowia, szkoła, dom kultury, Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej, sklepy, nowy murowany kościół parafialny (1952-60). Zorganizowano gminną spółdzielnię i odtworzono kółko rolnicze, a do 1960 roku gminę zelektryfikowano.

Charakterystyka krajobrazu kulturowego i zasobów dziedzictwa

Krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego służy utrzymaniu tożsamości społeczeństw lokalnych (małe ojczyzny), regionów i państwa. Wobec tego konieczne jest utrzymanie i eksponowanie jego wartości, poprzez podejmowanie działań odnoszących się zarówno do ochrony dziedzictwa kulturowego, jak

i środowiska przyrodniczego. Przedmiotem ochrony powinno być: ukształtowanie terenu, jego pokrycie (przyrodnicze i kulturowe) oraz tradycje zagospodarowania. Na obszarze gminy Iwkowa krajobraz kulturowy tworzą historyczne układy ruralistyczne, zabytki budownictwa, zespoły sakralne, zespoły dworskie, cmentarze, kapliczki i krzyże.

Rodzaj układu wsi na terenie gminy Iwkowa jest obecnie trudny do określenia. Jeśli chodzi o miejscowość Iwkowa – najbardziej czytelny jest układ wsi typu ulicówka albo wielodrożnica. Główna i najstarsza część miejscowości skupia się wzdłuż dwóch dróg biegnących wzdłuż rzeki Beli w kierunku Lipnicy Murowanej na północny zachód i Łososiny Dolnej i Nowego Sącza w kierunku południowowschodnim. Rozwój gminy i miejscowości w drugiej połowie XX wieku i obecnie spowodował, że dawne układy ruralistyczne zacierają się. Ze względu na charakterystyczne stosunki własnościowe w Iwkowej (wieś królewska) i kultywowana tradycja, zachował się średniowieczny układ pól i zabudowy. Średniowieczna lokacja wsi na prawie niemieckim polegała na równym podziale przestrzeni na tzw. łany (kilkanaście lub kilkadziesiąt hektarów), zwane niwami lub rolami. Jeden łan otrzymywał osadnik z prawem osiedlania, wybudowania zagrody itp. W topografii Iwkowej zachowały się nazwy łanów (ról) pochodzące od ich właścicieli. Nadziały te z czasem ulegały podziałom i otrzymywały nowe nazwy (np. Tuczniowo, Szpilowo, Toczkowo itd.). Średniowieczny układ wsi widoczny jest również w położeniu działek ewidencyjnych ciągnących się długimi pasami od rzeki Beli w kierunku pasm wzniesień znajdujących się na północ i południe od Iwkowej. Natomiast Wojakowa, Dobrociesz, Porąbka Iwkowska mają osadnictwo bardzo rozproszone. Już na Mapie Galicji i Lodomerii z lat 1779-1783 jest to widoczne. Tu również wynikało to ze stosunków własnościowych (średniowieczne nadania, rozdrobnienie własnościowe, powstanie szlachty zagrodowej w XV i XVI wieku, scalanie w wieku XVII i XVIII wieku).

Widok w kierunku północno-zachodnim na Wojakową

Jedynie w miejscowości Kąty można wskazać zwartą, pierwotną zabudowę, związaną prawdopodobnie z nowożytnym dworem i folwarkiem w Kątach, na południe od nich.

Z dawnej wiejskiej drewnianej zabudowy zachowały się domy, spichlerz, stodoły, obora, kuźnia (między innymi w mini skansenie w Iwkowej). Niestety drewniane, tradycyjne budownictwo zanika. Wśród zachowanych domów można wyróżnić dwa rodzaje. Jeden typ domów, budowanych w początkach XX wieku, charakteryzuje się szczególną dbałością o snycerski detal. Były to domy zrębowe, na planie wydłużonego prostokąta, nakryte dachem dwuspadowym, o elewacji pięcio-, a nawet siedmioosiowej, podpiwniczone, z charakterystyczną dobudówką gospodarczą od tyłu. Elewacje były szalowane, często w dekoracyjny sposób: „w jodełkę”, pionowo i poziomo. Zakończenia desek szalunkowych w szczytach bywały ozdobnie kształtowane. Domy posiadały drewniane okna skrzynkowe, czteropolowe oraz płycinowe drzwi z nadświetlem.

Przykłady szczytów domów drewnianych w Wojakowej, Iwkowej i Kątach

Drugi typ domów drewnianych budowanych w połowie XX wieku wyróżnia się dobudowanym od frontu gankiem, wykonanym w technice szkieletowej, nakrytym dwuspadowym daszkiem, z dużymi wielodzielnymi oknami. Tradycja budowania tego rodzaju ganków powinna być nadal kultywowana na terenie gminy Iwkowa.

Przykłady najbardziej dekoracyjnych ganków domów drewnianych w Kątach, Połomiu Małym, Wojakowej i Iwkowej.

Cechą charakterystyczną krajobrazu gminy Iwkowa jest obecność suszarni śliwek i innych owoców. Tradycja ta jest dość młoda, sięga połowy ubiegłego wieku, niemniej jednak tego typu obiekty można napotkać we wszystkich miejscowościach gminy. W gminnej ewidencji zabytków znalazło się 11 suszarni.

Rodzaje suszarni śliwek w Dobrocieszu i Połomiu Małym.

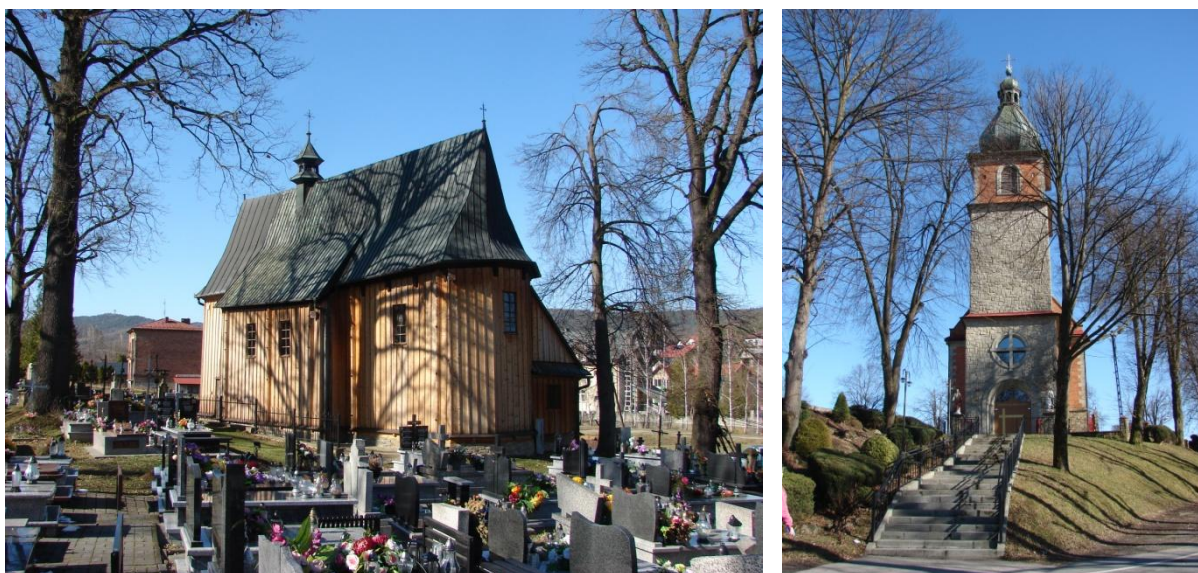
Elementem krajobrazu kulturowego są kościoły i cmentarze w Iwkowej i Wojakowej. Kościół parafialny w Wojakowej został ufundowany przez Wojaka herbu Brochwicz w 1368 roku, na miejscu prawdopodobnie kościoła drewnianego. Do parafii pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP należały miejscowości: Wojakowa, Kąty, Połom Mały, Porąbka Iwkowska i Dobrociesz. Kościół był murowany z kamienia, gotycki. Przetrwał do lat 30-tych XX wieku, kiedy to z uwagi na zły stan rozebrano korpus nawowy, zachowano prezbiterium i dobudowano do niego nową, większą nawę. Kościół usytuowano na łagodnym cyplu (obecnie znacznie przekształconym) nad rzeką Bialką. Od strony północnej w XIX wieku założono cmentarz, który obecnie jest zarośnięty. Współcześnie, przed terenem cmentarza ustawiono obelisk (pomnik) oraz odremontowano kilkanaście zabytkowych nagrobków. Nowy cmentarz parafialny w Wojakowej założono na początku XX wieku na południe od kościoła. Zachowanych jest jeszcze kilkanaście nagrobków kamiennych z połowy XX wieku, o charakterystycznym, typowym dla tego regionu wyglądzie.

Przykłady nagrobków i grobowców na cmentarzu parafialnym w Wojakowej.

Natomiast w Iwkowej znajdują się dwa kościoły: parafialny (pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego) oraz tzw. cmentarny (pod wezwaniem Nawiedzenia NMP). Do lat 50-tych XX wieku w Iwkowej znajdowały się dwa drewniane kościoły, jeden z XV wieku (tzw. cmentarny), drugi z XVI (parafialny). Kościół parafialny spłonął, a na jego miejscu wybudowano nowy, murowany. Świątynia znajduje się na wysokiej skarpie na rzeką Belą. Na północny wschód od niej założono w pierwszej połowie XX wieku nowy cmentarz

parafialny. Pierwsza wzmianka o parafii w Iwkowej pochodzi z wykazów świętopietrza z 1325 roku. Wieś i parafia prawdopodobnie istniała już w XIII wieku i być może jej założycielem był Iwo Odrowąż. Według przywileju lokacyjnego z 1334 roku osada ta liczyła ponad 20 łanów. Zgodnie z tym dokumentem ta nowa osada (nie wymieniona z nazwy) liczyła 40 łanów, a granicą między nimi stanowił dopływ rzeczki Beli, potok wypływający spod kapliczki św. Urbana. Na tej granicy znajdował się tzw. łan sołtysi. W ciągu stuleci nowa i stara osada połączyły się. Pozostała jednak tradycja dwóch karczem, dwóch młynów i dwóch kościołów. W XVI wieku Iwkowa była nadal wsią królewską. Drewniany kościół pod wezwaniem Nawiedzenia NMP usytuowany jest na łagodnym cyplu, również nad rzeką Belą. Według tradycji pierwszy kościół był wybudowany w połowie XIV wieku z fundacji Kazimierza Wielkiego. Obecny pochodzi z drugiej połowy XV wieku. Przy drewnianym kościele znajduje się zabytkowy cmentarz z licznymi zabytkowymi nagrobkami oraz zabytkowym drzewostanem.

Drewniany kościół Nawiedzenia NMP i murowany kościół parafialny Podwyższenia Krzyża Świętego

Na terenie gminy znajdują się dwa cmentarze tzw. choleryczne: w Dobrocieszu z połowy XIX wieku, mający postać kurhanu z drewnianym krzyżem oraz w Wojakowej na terenie dawnego cmentarza parafialnego, obecnie nieczytelny w przestrzeni.

Cechą charakterystyczną krajobrazu są również kapliczki domkowe, figury i krzyże przydrożne. Elementem wyróżniającym gminę są właśnie kapliczki domkowe, z których najstarsze datowane są na XVIII wiek, a tradycja ich budowy może sięgać nawet średniowiecza. W źródłach pojawia się informacja, że w 1465 roku niejaki „Ciechosz z Druszkowa Pustego sprzedaje Janowi z Porąbki niwę (rolę) pod kaplicą św. Bernarda od rzeki Wojakowej do rzeki Iwkowej” (kaplica ta istniała i funkcjonowała jeszcze w XVII wieku, pojawia się informacja o konsekracji w 1661 roku). Na przełomie X i XI wieku tereny te były polem działalności benedyktynów-eremitów: św. Andrzeja Świerada w Tropiu koło Czchowa, którego uczniami był św. Just mający pustelnię w Tęgoborzy, św. Urban w Iwkowej i innych siedmiu eremitów z Siemiechowa. Stąd w tradycji i legendzie zachowała się kapliczka domkowa pod wezwaniem św. Urbana jako pustelnia. Na terenie gminy znajduje się kilkanaście takich obiektów (11 ujętych jest w Gminnej Ewidencji Zabytków).

Najstarsza i najcenniejsza (wpisana do rejestru zabytków) to pustelnia św. Urbana (datowana na XVIII wiek), najmłodsza z 1988 roku w Iwkowej (NSJ).

Przykłady kapliczek domkowych – św. Urbana i NSJ w Iwkowej oraz w Kątach

Są to zazwyczaj kapliczki na planie prostokąta z trójbocznym lub półkolistym zamknięciem, nakryte dachem dwuspadowym, z otworem wejściowym zamkniętym półkoliście, łukowo lub prosto oraz drewnianymi drzwiami, zazwyczaj płycinowymi lub deskowymi. Ich cechą charakterystyczną jest bogate wyposażenie w postaci neobarokowych, ludowych ołtarzy z obrazami lub oleodrukami przedstawiającymi Matkę Bożą, Chrystusa, licznymi figurami (świętkami) itp. Do najciekawszych należy ołtarz z ludową rzeźbą Chrystusa Upadającego pod Krzyżem w kapliczce z 1864 roku na Roli Humiejowskiej w Iwkowej. Zaznaczyć należy, że wszystkie te obiekty chronione są wraz z drzewostanem, bardzo często wiekowym.

l.p.	miejsowość	adres	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Iwkowa	dz. ewid. 652	pustelnia św. Urbana	XVIII wiek	Rejestr zabytków A-28/M z dnia 08.07.2005 r. MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
2	Iwkowa	Iwkowa 660, dz. ewid. 270	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	1864 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
3	Iwkowa	dz. ewid. 2108/7	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	1857 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków

4	Iwkowa	dz. ewid. 2689	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	XVIII/XIX wiek	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
5	Iwkowa	dz. ewid. 2649	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	1852 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
6	Iwkowa	dz. ewid. 2657/5	kapliczka domkowa	1911 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
7	Iwkowa	dz. ewid. 2633/2	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	1907 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
8	Iwkowa	dz. ewid. 1133	kapliczka domkowa	1820, 1989 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
9	Kąty	Kąty 37, dz. ewid. 159	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	1900 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
10	Wojakowa	dz. ewid. 546/8	kapliczka domkowa	XIX/XX wiek	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
11	Wojakowa	Wojakowa 161, dz. ewid. 684/1	kapliczka domkowa	1960 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków

Obok kapliczek domkowych wyróżniamy słupowe - murowane (w Dobrocieszu, Iwkowej, Wojakowej i Połomiu Małym), słupowe (między innymi w Dobrocieszu, Drużkowie Pustym czy Iwkowej), figury przydrożne i krzyże. Najczęstszym motywem ukazany w kapliczkach przydrożnych jest Chrystus Frasobliwy (np. kapliczki słupowe w Dobrocieszu, Drużkowie Pustym, Iwkowej i Porąbce Iwkowskiej), św. Jan Nepomucen (Dobrociesz, Iwkowa i Porąbka Iwkowska) czy Matka Boża w Iwkowej, Połomiu Małym i Wojakowej. Do najrzadziej spotykanych należą figury przedstawiające Upadek Chrystusa pod Krzyżem (Kąty) czy Pieta (rzeźba we wnęce kapliczki słupowej w Iwkowej na Roli Paciorkowej). Liczne są kamienne, żeliwne i drewniane krzyże, nie wszystkie ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków. Częste są również drewniane małe kapliczki skrzynkowe zawieszane na drzewach lub krzyżach, wykonane przez miejscowych artystów rzeźbiarzy.

Rodzaje figur i krzyże przydrożnych - figura Chrystusa Frasobliwego w Iwkowej, upadek Chrystusa pod Krzyżem w Kątach, kapliczka słupowa, murowana w Połomiu Małym, krzyż żeliwny w Drużkowie Pustym, drewniana kapliczka skrzynkowa w Iwkowej (nie ujęta w GEZ)

Kolejnym zachowanym elementem dawnego krajobrazu kulturowego jest zespół dworsko-parkowy w Kątach składający się z dworu, parku, spichlerza i figury św. Floriana oraz fragmentu muru ogrodzeniowego lub dworu w Połomiu Małym. Najstarsze dwory wraz z folwarkami powstały w Kątach i Iwkowej w XVI wieku. Mamy o tym informację w źródłach (w 1540 roku dzierżawca Piotr Branicki wykupił sołectwo, a w przypadku Kątów – wieś jeszcze w 1629 roku należała do kilku przedstawicieli szlachty zagrodowej, a dopiero po 1700 roku rozpoczął się proces wykupu gruntów przez Mieroszowskich). W XIX wieku folwarki znajdowały się na terenie Iwkowej, Wojakowej, Dobrociesza, Porąbki Iwkowskiej, Drużkowa Pustego i Połomia Małego. Obecnie jednymi śladami tych założeń jest mur w Połomiu Małym, dwór, a później szkoła w Dobrociesza (obecnie ruina) oraz najlepiej zachowany dwór i park w Kątach. Niestety zniknęła figura św. Floriana z 1884 roku oraz w ruinie znajduje się XVI-wieczny spichlerz. Ponadto park z drzewami objętymi ochroną przyrodniczą również jest w złej kondycji. Dwór w Kątach, usytuowany na wierzchołku wzniesienia, wraz z zabytkowym drzewostanem posiada ogromne walory widokowe i w pełni zasługuje na zachowanie jego integralności.

Dwór i park w Kątach.

Za wyjątkiem kościołów, kapliczek, krzyży przydrożnych i cmentarzy, dawny krajobraz kulturowy gminy Iwkowa szybko zanika. Widoczne jest to w rozwoju przestrzennym gminy, zmianie sposobu budownictwa – zanik tradycyjnych, drewnianych domów, podziale działek itp.

Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to każdy ślad dawnej działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub na jej powierzchni. Zabytki te dzielimy na ruchome i nieruchome. Zabytek ruchomy to wytwór pracy człowieka w postaci przedmiotów codziennego użytku (np. narzędzi, naczyń, ozdób), broni itp. lub ich części. Natomiast zabytek nieruchomy to pozostałości po osadach (budowlach), cmentarzach, pracowniach krzemieniarskich i dymarskich (warsztatach), kopalniach, które ukryte są pod powierzchnią ziemi (nazywane są stanowiskami archeologicznymi). W przypadku odkrycia zabytków archeologicznych w trakcie np. robót budowlanych należy wstrzymać wszelkie działania, zabezpieczyć miejsce odkrycia i zawiadomić właściwy WKZ, a jeśli to niemożliwe właściwego wójta, burmistrza lub prezydenta miasta. Wszelkie działania inwestycyjne na stanowiskach archeologicznych oraz w ich sąsiedztwie, wymagają postępowania zgodnego z obowiązującymi przepisami odrębnymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Stanowiska archeologiczne są ewidencjonowane w WUOZ w postaci Kart Ewidencji Zabytku Archeologicznego Lądowego (KEZAL) wykonywanych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Całe terytorium Polski podzielone jest na prostokąty (obszary), w ramach których wykonywana jest inwentaryzacja i opracowanie stanowisk archeologicznych. Teren gminy Iwkowa leży na obszarach AZP o numerach 107-62, 107-63, 108-62 i 108-63. Na terenie gminy jest 80 stanowisk archeologicznych z czego 8 nie posiada

dokładnej lokalizacji, położenie kilku stanowisk jest hipotetyczne. Biorąc pod uwagę specyfikę badań powierzchniowych np. dostępność terenu, katalog stanowisk archeologicznych jest otwarty. Najstarsze osadnictwo z epoki neolitu (lub ogólnie z epoki kamienia) na terenie gminy grupuje się wzdłuż rzeki Białki w Wojakowej i Beli w Iwkowej. Są to jednak jedynie ślady (punkty) osadnicze lub znaleziska luźne siekier lub toporów kamiennych, a także pojedyncze narzędzia krzemienne (wióry lub odłupki). Dopiero w epoce brązu pojawiają się pierwsze osady zlokalizowane w Iwkowej (stan. 23) oraz w Kątach (stan. 8). Również w okresie wpływów rzymskich i późnym okresie wpływów rzymskich istniały dwie osady, które zostały zewidencjonowane archeologicznie: w Iwkowej (stan. 30) oraz w Kątach (stan. 6). Co ciekawe osadnictwo wczesnośredniowieczne pojawia się również w Kątach (stan. 7) i trwa ono na nim przez całe średniowiecze. Osada datowana ogólnie na pradzieje zlokalizowana jest w Połomiu Małym (stan. 2). Najwięcej stanowisk z terenu gminy datowanych jest na nowożytność (są to osady i ślady osadnicze) i mogą być związane np. z rozproszonym modelem osadniczym i być pozostałością dawnych zagród. Na terenie Iwkowej oraz Lipnicy Dolnej i Tymowej zostały zaewidencjonowane dwa cmentarzyska kurhanowe o nieokreślonej chronologii. Przeprowadzono na nich w latach 70-tych wykopaliskowe badania rozpoznawcze.

Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie gminy funkcjonują dwie izby regionalne: w Wojakowej i Iwkowej. Muzeum parafialne w Iwkowej (obecnie filia Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie) zostało założone przez proboszcza iwkowskiej parafii ks. Jana Piechotę (budowniczego nowego, murowanego kościoła, historyka, regionalisty, gawędziarza) w 1966 roku. Początkowo eksponowane były w wieży kościoła, od 1996 roku na plebanii. W zbiorach znajduje się około 280 eksponatów w postaci zabytków archeologicznych, monet, medali, druków, zdjęć, sprzętów etnograficznych, zabytki sztuki ludowej i sakralnej. Natomiast w Wojakowej znajduje się Parafialna Izba Regionalna, w której znajdują się zabytki archeologiczne, stare sprzęty gospodarskie (żarna, sierp, drewniane brony, mszał rzymski i modlitewniki itp.). W Iwkowej przy ośrodku Bacówka „Biały Jeleń” funkcjonuje niewielki skansen.

Zabytki archeologiczne pochodzące z badań AZP przechowywane są w Muzeum Okręgowym w Tarnowie.

Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe to forma ludzkiej aktywności z zakresu kultury społecznej i duchowej. Dziedzictwo niematerialne jest przekazywane z pokolenia na pokolenie, stale odtwarzane przez wspólnoty i zapewnia im poczucie tożsamości oraz ciągłości. Pod względem dziedzictwa materialnego gmina Iwkowa nie ma sobie równych. W ujęciu etnograficznym teren gminy należy do grupy Lachów Sądeckich (rozciągającej się od Iwkowej i pasma Szpilówki do podnóży Beskidu Sądeckiego). Kultura Lachów Sądeckich ma wiele cech wspólnych z Krakowianami, góralami i Łemkami (góralami wołosko-ruskimi). Na strój kobiecy składała się biała, płócienna koszula z haftem białym lub czerwonym, aksamitny gorset wyszywany koralikami w kształcie kwiatonów, szeroka spódnica z nadrukowanymi kwiatami w różnych kolorach lub bardziej strojne spódnice zwane fartuchami z cienkiego białego płótna z białym haftem. Kobiety zamężne ubierały się

w spódnicę jednokolorowe. Koniecznym uzupełnieniem stroju były czerwone korale. Męski strój składał się z granatowych spodni i bogato haftowanego kaftana sięgającego kolan oraz dodatkowo ozdobionego guzikami i chwaścikami. Białe koszule haftowane były przy kołnierzyku i mankietach. Nieodzownym elementem był szeroki pas, podobny do góralskiego, nabijany mosiężnymi guzami.

Gwara ludowa z terenu gminy należy do dialektu małopolskiego, którego podstawę stanowiło dawne skupisko etniczno-językowe plemienia Wiślana w dorzeczu górnej Wisły, między Pogórzem Karpackim, Górami Świętokrzyskimi i Puszcza Sandomierską. Gwara z terenu gminy została utrwalona przez ks. Jana Piechotę w „Gawędach Iwkowskich”. Zapisany został tam nie tylko styl mówienia, ale również lokalne legendy i podania.

Wyjątkowe w Iwkowej są zachowane nazwy ról, sięgające średniowiecza, tj. momentu lokacji wsi na prawie niemieckim, kiedy teren został podzielony na łany (role) i osadzeni na nich zostali kmiecie. Nazwy te np. Domasowo, Dudowo, Szotowo, Paciorkowo pochodzą od nazwisk właścicieli.

Na terenie gminy funkcjonuje Gminny Ośrodek Kultury, przy którym działa Iwkowska Orkiestra Dęta, Zespół Pieśni i Tańca Iwkowianie, Zespół Pieśni i Tańca Mali Iwkowianie, wydawana jest lokalna gazeta „Echo znad Beli”, prowadzone są liczne zajęcia cykliczne. Doskonale funkcjonuje Gminna Biblioteka Publiczna w Iwkowej wraz z filią w Wojakowej, organizująca wystawy, konkursy, lekcje biblioteczne, jużyny (podwieczorki) w bibliotece itp. Poza tym w bibliotece znajduje się bogaty zasób regionalistów, prowadzony jest „Przewodnik Biograficzny” twórców ludowych i znanych osób z terenu gminy. Wydawane są liczne publikacje takie jak „Dzieje Iwkowej 1325-1960” ks. Jana Piechoty, poemat religijny „Życie Jezusa Chrystusa według Ewangelii” Józefa Kosakowskiego, zbiór fraszek Józefa Kosakowskiego, „Iwkowskie kuseryje” Stefana Szota, album fotograficzny „Dzieje gminy Iwkowa fotografią malowane”, „Iwkowskie Role” oraz „Samorząd i administracja”.

Na terenie gminy zlokalizowane są trzy parafie rzymskokatolickie: w Kątach, Wojakowej i Iwkowej oraz działają następujące stowarzyszenia: Stowarzyszenie Rozwoju i Promocji Gminy Iwkowa, LGD „Na Śliwkowym Szlaku”, Stowarzyszenie Wspólny Las w Iwkowej, Stowarzyszenie Przyjaciół Drużkowa Pustego, Stowarzyszenie Wojakowa, Stowarzyszenie Dobro-cieszy w Dobrocieszu, Stowarzyszenie Przyjaciół Kątów przy PSP w Kątach, Mocni Razem przy PSP w Iwkowej, Stowarzyszenie Nagórze w Iwkowej, Stowarzyszenie Połomianie. Funkcjonują kluby sportowe: Ludowy Klub Sportowy Iva w Iwkowej, Klub Sportowy Olimpia Kąty w Kątach, Stowarzyszenie Piłkarskie Zubello oraz OSP w Iwkowej, Wojakowej i Porąbce Iwkowskiej. W gminie działa także Małopolski Klub Hodowców Królików Rasowych.

Na terenie gminy bardzo dobrze zorganizowana jest sieć szlaków turystycznych:

- zielony szlak turystyczny PTTK z Rajbrotu do Czchowa
- czarny szlak turystyczny PTTK prowadzący z Lipnicy Murowanej do Rajbrotu
- czerwony Szlak Powstańców
- Szlak Świętego Urbana
- Szlak Suszonej Śliwki
- Ścieżka spacerowa do punktu widokowego w Połomiu Małym.
- czarny, żółty, czerwony i zielony szlak spacerowy

- karpacki szlak rowerowy
- mała i duża pętla rowerowa
- Szlak Iwkowskich ról

Na stronie internetowej www.turystycznaiwkowa.pl opisane są miejsca warte zobaczenia (najważniejsze zabytki, miejsca pamięci). W 2019 roku oddano do użytku wieżę widokową na Szpilówce.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Trzy najcenniejsze zabytki z terenu gminy otrzymały wpis do rejestru zabytków województwa małopolskiego. Są to:

l.p.	miejsowość	adres	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Iwkowa	dz. ewid. 2736	kościół cmentarny pw. Nawiedzenia NMP wraz z wyposażeniem i najbliższym otoczeniem	2 połowa XV wieku	Rejestr zabytków A-172 z dnia 16.02.1979 r.
2	Iwkowa	dz. ewid. 652	pustelnia św. Urbana	XVIII wiek	Rejestr zabytków A-28/M z dnia 08.07.2005 r.
3	Wojakowa	Wojakowa 51, dz. ewid. 231/4	kościół parafialny pw. NMP wniebowziętej	1363 rok i XX wiek	Rejestr zabytków nr A-15 z dnia 09.04.1968 r.

Pierwszy kościół pw. Nawiedzenia NMP (tzw. cmentarny), według tradycji, był wybudowany w połowie XIV wieku z fundacji Kazimierza Wielkiego. Obecny pochodzi z drugiej połowy XV wieku. Kościół jest zbudowany w stylu gotyckim, drewniany, orientowany, w konstrukcji zrębowej, oszalowany. Posiada węższe prezbiterium i jedną nawę, od północy przy prezbiterium znajduje się zakrystia. Od zachodu dostawiona jest wieża, nakryta wspólnym dachem z nawą i prezbiterium. Kościół posiada dach siodłowy, kryty blachą, nad zakrystią pulpitowy. Otwory okienne znajdują się po południowej stronie, drzwiowe po północnej w nawie i zakrystii oraz w południowej w wieży. Wewnątrz barokowy ołtarz główny oraz dwa barokowe ołtarz boczne.

Kolejnym zabytkiem wpisanym do rejestru jest kościół pw. Wniebowzięcia NMP a właściwie jego zachowane gotyckie prezbiterium, które jest trójbocznie zamknięte, węższe od nawy, murowane z kamienia, ufundowane w drugiej połowie XIV wieku, według tradycji przez rycerza Wojaka na miejscu drewnianego kościoła.

Kapliczka domkowa – pustelnia św. Urbana to obiekt murowany, na planie prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym, krytym gontem. Wewnątrz znajduje się barokowy drewniany ołtarz z obrazem Świętego Urbana Papieża.

Objęcie wyżej wymienionych zabytków formą ochrony jakim jest wpis do rejestru zabytków ma swoje konsekwencje w postaci konieczności należytego sprawowania nad nim opieki. Właściciel lub posiadacz ma obowiązek zapewnienia warunków, między innymi, naukowego badania i dokumentowania zabytków, prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenia zabytku, utrzymania zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie, upowszechniania wiedzy o zabytku (art. 5

Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Właściciel lub posiadacz ma obowiązek zawiadomić WKZ w przypadku zniszczenia, zagubienia, kradzieży, zagrożeniu zabytku, miejsca przechowywania, zmianach dotyczących właściciela lub posiadacza zabytku (art. 28 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)). W przypadku prowadzonych robót budowlanych, prac restauracyjnych, konserwatorskich, prac archeologicznych itp. przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków należy uzyskać pozwolenie WKZ (art. 36 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)). Art. 38, 39, 40 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) określa sposób kontroli zabytku wpisanego do rejestru zabytków przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W przypadku stanowisk archeologicznych oraz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków mają zastosowanie przepisy art. 31 i 32 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), w których nałożony jest obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych jeśli w trakcie realizacji inwestycji może nastąpić przekształcenie lub zniszczenie zabytku archeologicznego. Rodzaj i zakres badań określa WKZ w drodze decyzji. Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru zabytków może zwrócić się do ministra kultury lub wojewódzkiego konserwatora zabytków o udzielenie dotacji na sfinansowanie prac restauratorskich i konserwatorskich (art. 74) w wysokości 50% lub 100% jeśli obiekt posiada wyjątkową wartość historyczną (art. 78 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)). Dodatkowo dotacji mogą udzielać organy samorządu: gminy, powiatu i województwa (art. 81 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)).

Wpisem do rejestru zabytków ruchomych województwa małopolskiego objęte jest:

- wyposażenie kościoła pw. Nawiedzenia NMP w Iwkowej (decyzja A-172 z dnia 16.02.1979): ołtarz główny, barokowy z obrazem Nawiedzenia NMP oraz dwoma posągami gotyckimi z XVI wieku, dwa ołtarze boczne, barokowe, polichromia figuralna z 1629 r. na ścianach prezbiterium, nawy i chóru muzycznego, gotycki witraż NMP z okna prezbiterium z I poł. XV wieku przechowywany obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Tarnowie, tabernakulum późnogotyckie i inne
- wyposażenie kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Wojakowej (decyzja B-354 z dnia 16.12.2013 r. oraz 27.05.2015 r.): dwa ołtarze boczne, neogotyckie, chrzcielnica kielichowa, gotycka, sakramentarium z piaskowca, z XVI wieku, barokowa rzeźba „Chrystus na krzyżu” i inne

Uchwałą Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Iwkowa zostały objęte wszystkie obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków. Przy czym wykreślenie z GEZ czy też ujęcie nowych obiektów nie pociąga za sobą zmian w MPZP. Szczególną ochroną objęto, poprzez ustalenie stref ochrony konserwatorskiej, następujące obiekty:

- 1) kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Iwkowej
- 2) kościół cmentarny p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny, wraz z zabytkowym, cmentarzem parafialnym w Iwkowej

- 3) kościół parafialny pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej oraz dawnego cmentarza parafialnego w Wojakowej
- 4) Pustelnia św. Urbana (kaplica) w Iwkowej
- 5) założenie dworsko – parkowego w Kątach.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminną Ewidencję Zabytków założono w 2018 roku zarządzeniem nr 13/2018 Wójta Gminy Iwkowa z dnia 13 lutego 2018 roku oraz zarządzeniem nr 27/2018 Wójta Gminy Iwkowa z dnia 16 marca 2018 roku w formie zbioru kart adresowych: 131 obiektów nieruchomości oraz 76 stanowisk archeologicznych. Zarządzeniem nr 10/22 Wójta Gminy Iwkowa z dnia 14 lutego 2022 roku wyłączono z GEZ **figurę przydrożną św. Floriana** z zespołu dworsko-parkowego w Kątach. Zarządzeniem nr 67/2025 Wójta Gminy Iwkowa z dnia 1 sierpnia 2025 roku wykreślono kolejne 4 obiekty: dwa domy w Iwkowej oraz dom i suszarnię owoców w Wojakowej.

l.p.	miejsowość	obiekt	adres	stan zachowania/uwagi
1	Iwkowa	dom	Iwkowa 220	zły stan techniczny
2	Iwkowa	dom	Iwkowa 81	zły stan techniczny
3	Wojakowa	dom	Wojakowa 108	zły stan techniczny
4	Wojakowa	suszarnia owoców	Wojakowa 108	zły stan techniczny

W związku z przystąpieniem w 2025 roku do aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków zwrócono się do WKZ w Krakowie, Delegatura w Tarnowie z prośbą o pozytywne zaopiniowanie wykreślenia kilkudziesięciu obiektów z uwagi na zły stan techniczny lub utratę wartości zabytkowych. WKZ w Krakowie, Delegatura w Tarnowie pismem z dnia 04.11.2025 roku (DT-V.5140.57.2025.EB2) pozytywnie zaopiniował wykreślenie z Gminnej Ewidencji Zabytków następujących obiektów (załącznik 1):

l.p.	miejsowość	obiekt	adres	stan zachowania/uwagi
1	Dobrociesz	suszarnia owoców	Dobrociesz 12	zły stan techniczny
2	Dobrociesz	dom	Dobrociesz 5	nie istnieje, rozebrany
3	Dobrociesz	dwór, później szkoła	Dobrociesz 1	zły stan techniczny
4	Dobrociesz	dom	Dobrociesz 89	zły stan techniczny
5	Drużków Pusty	suszarnia owoców	Drużków Pusty 10	zły stan techniczny

6	Iwkowa	dom	Iwkowa 217	zły stan techniczny
7	Iwkowa	dom	Iwkowa 116	zły stan techniczny
8	Iwkowa	dom	Iwkowa 74	nie istnieje, rozebrany
9	Kąty	dom	Kąty 43	zły stan techniczny
10	Kąty	dom	Katy 57	zły stan techniczny
11	Kąty	dom	Katy 7	nie istnieje, rozebrany
12	Kąty	obora	Katy 7	nie istnieje, rozebrany
13	Połom Mały	dom	Połom Mały 33	zły stan techniczny
14	Porąbka Iwkowska	dom	Porąbka Iwkowska 57	zły stan techniczny
15	Wojakowa	dom	Wojakowa 119	zły stan techniczny
16	Wojakowa	suszarnia owoców	Wojakowa 119	zły stan techniczny
17	Wojakowa	dom	Wojakowa 221	nie istnieje, rozebrany
18	Wojakowa	dom	Wojakowa 157	zły stan techniczny
19	Wojakowa	dom	Wojakowa 81	nie istnieje, spalił się w styczniu 2025 roku
20	Wojakowa	suszarnia owoców	Wojakowa 81	zły stan techniczny
21	Wojakowa	dom	Wojakowa 169	nie istnieje rozebrany

Wykonano nowe karty obiektów i stanowisk archeologicznych zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r:
- liczbę obiektów/ zabytków nieruchomych i ruchomych ustalono na 106 (po wyłączeniu powyższych kart i rozdzieleniu karty zespołu dworsko-parkowego na dwie karty: „dwór w zespole dworsko-parkowym” i „park w zespole dworsko-parkowym”)
-liczbę kart stanowisk archeologicznych ustalono na 80.

Zaktualizowaną Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Iwkowa, MWKZ w Krakowie, Delegatura w Tarnowie pozytywnie zaopiniował pismem z dnia 02.12.2025 r. (DT-V.5133.43.2025.EB.TS.)

Gminna Ewidencja Zabytków został przyjęta Zarządzeniem nr 107/25 Wójta Gminy Iwkowa z dnia 3 grudnia 2025 roku.

Lista zabytków nieruchomości i ruchomych ujętych w Gminnej Ewidencja Zabytków
Gminy Iwkowa (załącznik 2):

l.p.	miejsowość	adres	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Dobrociesz	dz. ewid. 83	figura św. Jana Nepomucena	1900 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
2	Dobrociesz	Dobrociesz 2 dz. ewid. 67/1	kapliczka murowana	1946 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
3	Dobrociesz	dz. ewid. 318/2	kapliczka słupowa wraz z drzewostanem	1870 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
4	Dobrociesz	Dobrociesz 24 dz. ewid. 199/2	suszarnia owoców	pocz. XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
5	Dobrociesz	Dobrociesz 99 dz. ewid. 61/2	cmentarz choleryczny	I poł XIX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
6	Dobrociesz	Dobrociesz 22 dz. ewid. 43	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
7	Dobrociesz	Dobrociesz 46 dz. ewid. 365/3	suszarnia owoców	lata 50 XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
8	Dobrociesz	Dobrociesz 57 dz. ewid. 266	dom	pocz. XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
9	Dobrociesz	Dobrociesz 90 dz. ewid. 112	dom	pocz. XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
10	Dobrociesz	Dobrociesz 86 dz. ewid. 44	suszarnia owoców	przed 1950 rokiem	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
11	Drużków Pusty	Drużków Pusty 17, dz. ewid. 20/10	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
12	Drużków Pusty	Drużków Pusty 17, dz. ewid. 20/10	suszarnia owoców	lata 50 XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków

13	Drużków Pusty	dz. ewid. 17	kapliczka słupowa	1954 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
14	Drużków Pusty	dz. ewid. 53/2	krzyż żeliwny na postumencie	1904 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
15	Iwkowa	dz. ewid. 2736	kościół cmentarny pw. Nawiedzenia NMP wraz z wyposażeniem i najbliższym otoczeniem	2 połowa XV wieku	Rejestr zabytków A-172 z dnia 16.02.1979 r. MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
16	Iwkowa	dz. ewid. 2736	cmentarz parafialny/stary wraz z drzewostanem	2 połowa XV wieku	Rejestr zabytków A-172 z dnia 16.02.1979 r. MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
17	Iwkowa	dz. ewid. 1556	cmentarz parafialny	1921 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
18	Iwkowa	Iwkowa 12, dz. ewid. 1549	kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Św.	1953-1956 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
19	Iwkowa	dz. ewid. 652	pustelnia św. Urbana	XVIII wiek	Rejestr zabytków A-28/M z dnia 08.07.2005 r. MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
20	Iwkowa	dz. ewid. 1515	figura przydrożna - krucyfiks	1906 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
21	Iwkowa	dz. ewid. 1585	figura przydrożna - MB z Lourdes wraz z drzewostanem	1929 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
22	Iwkowa	dz. ewid. 1692/1	kapliczka słupowa	1888 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków

23	Iwkowa	Iwkowa 660, dz. ewid. 270	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	1864 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
24	Iwkowa	dz. ewid. 2103/1	figura przydrożna – Chrystus Frasobliwy wraz z drzewostanem	1854 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
25	Iwkowa	dz. ewid. 2108/7	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	1857 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
26	Iwkowa	dz. ewid. 2689	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	XVIII/XIX wiek	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
27	Iwkowa	dz. ewid. 2649	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	1852 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
28	Iwkowa	dz. ewid. 2657/5	kapliczka domkowa	1911 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
29	Iwkowa	dz. ewid. 2831	figura przydrożna – MB z Dzieciątkiem	1925 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
30	Iwkowa	dz. ewid. 2745/4	kapliczka słupowa	1887 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
31	Iwkowa	dz. ewid. 2633/2	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	1907 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
32	Iwkowa	dz. ewid. 1133	kapliczka domkowa	1820, 1989 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków

33	Iwkowa	dz. ewid. 2882	figura przydrożna - krucyfiks	1905 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
34	Iwkowa	dz. ewid. 221	kapliczka murowana	I poł XIX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
35	Iwkowa	dz. ewid. 349-348	kapliczka murowana	1923 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
36	Iwkowa	dz. ewid. 1524/10	spichlerz	1872 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
37	Iwkowa	Iwkowa 441, dz. ewid. 1729	dom	ok. 1940 roku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
38	Iwkowa	Iwkowa 44, dz. ewid. 1829	dom	1943 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
39	Iwkowa	Iwkowa 352, dz. ewid. 439-440	dom	ok. 1930 roku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
40	Iwkowa	Iwkowa 54, dz. ewid. 415/1	dom	1933 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
41	Iwkowa	Iwkowa dz. ewid. 219	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
42	Iwkowa	Iwkowa 60, dz. ewid. 384/1	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
43	Iwkowa	Iwkowa 62, dz. ewid. 292	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
44	Iwkowa	Iwkowa 586, dz. ewid. 168	dom	pocz. XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
45	Iwkowa	Iwkowa 586, dz. ewid. 169/1	spichlerz	1874 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków

46	Iwkowa	Iwkowa 586, dz. ewid. 168	obora	pocz. XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
47	Iwkowa	Iwkowa 586, dz. ewid. 169/1	kuźnia	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
48	Iwkowa	Iwkowa 586, dz. ewid. 169/1	wiatrak	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
49	Iwkowa	Iwkowa 209, dz. ewid. 2122	dom	1939 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
50	Iwkowa	Iwkowa 2, dz. ewid. 2155/3	dom	lata 50 XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
51	Iwkowa	Iwkowa 221, dz. ewid. 2343/5	dom	1928 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
52	Iwkowa	Iwkowa 372, dz. ewid. 2690/2	dom	lata 30 XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
53	Iwkowa	Iwkowa 338, dz. ewid. 2656	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
54	Iwkowa	Iwkowa 534, dz. ewid. 2834/5	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
55	Iwkowa	Iwkowa 280, dz. ewid. 2756/1	dom	pocz. XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
56	Kąty	Kąty 1, dz. ewid. 43/2	dwór	XVI (?) – XIX, XX wiek	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
57	Kąty	Kąty 1, dz. ewid. 43/2	park	XIX wiek	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
58	Kąty	dz. ewid. 56/1	spichlerz	1568 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków

59	Kąty	Kąty 7, dz. ewid. 64/3	stodoła	koniec XIX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
60	Kąty	Kąty 37, dz. ewid. 159	kapliczka domkowa wraz z drzewostanem	1900 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
61	Drużków Pusty	dz. ewid. 127	figura przydrożna - upadek pod krzyżem	1884 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
62	Kąty	Kąty 86, dz. ewid. 210/11	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
63	Kąty	Kąty 17, dz. ewid. 294	suszarnia owoców	ok. 1940 roku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
64	Kąty	Kąty 17, dz. ewid. 294	dom	lata 40-te XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
65	Kąty	Kąty 137, dz. ewid. 59 (obręb Grabie)	suszarnia owoców	ok. 1950 roku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
66	Kąty	Kąty 9, dz. ewid. 267/13	dom	1936 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
67	Kąty	Kąty 73, dz. ewid. 57	dom	1920 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
68	Kąty	Kąty 58, dz. ewid. 151/7	dom	1948/1950 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
69	Kąty	Kąty 84, dz. ewid. 47/2	dom	1936 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
70	Połom Mały	Połom Mały 2 dz. ewid. 148	dom	1920 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
71	Połom Mały	Połom Mały 1 dz. ewid. 68	ruiny dworu	XVIII/XIX wiek	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków

72	Połom Mały	Połom Mały 15 dz. ewid. 105/2	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
73	Połom Mały	Połom Mały 30 dz. ewid. 94	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
74	Połom Mały	Połom Mały 9 dz. ewid. 47/2	dom	1957 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
75	Połom Mały	Połom Mały 43 dz. ewid. 8/4	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
76	Połom Mały	Połom Mały 60 dz. ewid. 5	suszarnia owoców	1954 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
77	Połom Mały	dz. ewid. 102/4	kapliczka murowana	1961 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
78	Porąbka Iwkowska	dz. ewid. 16/1 i 86	figura przydrożna - Sw. Jan Nepomucen	1869 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
79	Porąbka Iwkowska	dz. ewid. 158	figura przydrożna - Chrystus Frasobliwy wraz z drzewostanem	1909 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
80	Porąbka Iwkowska	Porąbka Iwkowska 4, dz. ewid. 47/4	dom	1900 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
81	Porąbka Iwkowska	Porąbka Iwkowska 4, dz. ewid. 47/4	suszarnia owoców	lata 50 XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
82	Porąbka Iwkowska	Porąbka Iwkowska 57, dz. ewid. 101	dom	lata 50 XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
83	Porąbka Iwkowska	Porąbka Iwkowska 47, dz. ewid. 14/13	dom	1905 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
84	Wojakowa	Wojakowa 225, dz. ewid. 660/7	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków

85	Porąbka Iwkowska	Porąbka Iwkowska 41, dz. ewid. 148/1	dom	1948 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
86	Drużków Pusty	Drużków Pusty 9, dz. ewid. 114/8	dom	1959 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
87	Wojakowa	Wojakowa 207, dz. ewid. 679	dom	1939 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
88	Wojakowa	Wojakowa 96, dz. ewid. 185/8	dom	1921 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
89	Wojakowa	Wojakowa 156, dz. ewid. 222	susznarnia owoców	1950 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
90	Wojakowa	Wojakowa 162, dz. ewid. 546/9	dom	lata 30/40 te XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
91	Wojakowa	Wojakowa 93, dz. ewid. 446/1	dom Kosakowskiego	1929-1930 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
92	Wojakowa	Wojakowa 187, dz. ewid. 455/2	susznarnia owoców	1950 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
93	Wojakowa	Wojakowa dz. ewid. 449/2	susznarnia owoców	lata 50 XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
94	Wojakowa	Wojakowa 18, dz. ewid. 703	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
95	Wojakowa	Wojakowa 19, dz. ewid. 371	dom	1959 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
96	Wojakowa	Wojakowa 41, dz. ewid. 85/2	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
97	Wojakowa	Wojakowa 115, dz. ewid. 163	dom	I poł XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków

98	Wojakowa	Wojakowa 13, dz. ewid. 793/3	dom	1947 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
99	Wojakowa	Wojakowa 51, dz. ewid. 231/4	kościół parafialny pw. NMP Wniebowziętej	1363 rok i XX wiek	Rejestr zabytków nr A-15 z dnia 09.04.1968 r. MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków Gminna Ewidencja Zabytków
100	Wojakowa	dz. ewid. 512/2	cmentarz parafialny	pocz. XX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków, Gminna Ewidencja Zabytków
101	Wojakowa	Wojakowa 51, dz. ewid. 231/4, 231/3	dawny cmentarz parafialny	poł. XIX wieku	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r., Wojewódzka Ewidencja Zabytków, Gminna Ewidencja Zabytków
102	Wojakowa	dz. ewid. 576	figura przydrożna - krucyfiks	1904 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
103	Wojakowa	dz. ewid. 185/13	kapliczka murowana	1949 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
104	Wojakowa	dz. ewid. 546/8	kapliczka domkowa	XIX/XX wiek	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
105	Wojakowa	dz. ewid. 89/10	figura przydrożna – MB z Dzieciątkiem wraz z drzewostanem	1879 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków
106	Wojakowa	Wojakowa 161, dz. ewid. 684/1	kapliczka domkowa	1960 rok	MPZP Uchwała Nr XL/249/21 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 6 grudnia 2021 r. Gminna Ewidencja Zabytków

Lista stanowisk archeologicznych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Iwkowa (załącznik 3)

L.p.	Miejscowość	Arkusze AZP	Numer stanowiska w miejsc.	Numer stanowiska na obsz.	Datowanie/ Chronologia
1	Dobrociesz	108-62	1	1	punkt osadniczy- neolit
2	Dobrociesz	108-62	2	20	punkt osadniczy - nowożytność

3	Dobrociesz	108-62	3	21	punkt osadniczy - nowożytność
4	Dobrociesz	108-62	4	22	punkt osadniczy - nowożytność
5	Dobrociesz	108-62	5	23	punkty osadnicze - epoka brązu, nowożytność
6	Dobrociesz	108-62	6	24	punkty osadnicze – epoka brązu, pradzieje
7	Dobrociesz	108-62	7	25	punkty osadnicze – neolit, pradzieje, nowożytność
8	Dobrociesz	108-62	8	53	punkt osadniczy – prehistoria
9	Drużków Pusty	108-62	1	26	punkty osadnicze – epoka kamienia, pradzieje
10	Drużków Pusty	108-62	2	42	punkt osadniczy – nowożytność
11	Drużków Pusty	108-62	3	43	punkty osadnicze – pradzieje, nowożytność
12	Drużków Pusty	108-62	4	44	punkty osadnicze – pradzieje, średniowiecze, nowożytność
13	Drużków Pusty	108-62	5	45	punkt osadniczy – nowożytność
14	Drużków Pusty	108-62	6	46	punkt osadniczy – pradzieje
15	Iwkowa	107-62	1	1	śląd osadnictwa - neolit
16	Iwkowa	107-62	2	2	śląd osadnictwa - neolit
17	Iwkowa	107-62	3	3	śląd osadnictwa - neolit
18	Iwkowa	107-62	4	4	śląd osadnictwa - neolit
19	Iwkowa	107-62	5	5	śląd osadnictwa - neolit
20	Iwkowa	107-62	6	6	śląd osadnictwa - neolit
21	Iwkowa	107-62	7	7	ślady osadnictwa – XIII-XIV w., nowożytność
22	Iwkowa	107-62	8	8	skarb – nowożytność 1624 r.
23	Iwkowa	107-62	9	9	cmentarzysko kurhanowe
24	Iwkowa	107-62	10	10	cmentarzysko kurhanowe
25	Iwkowa	107-62	11	11	śląd osadnictwa - neolit
26	Iwkowa	107-62	12	23	śląd osadnictwa - średniowiecze
27	Iwkowa	107-62	13	30	śląd osadnictwa – epoka kamienia
28	Iwkowa	107-62	14	31	śląd osadnictwa – średniowiecze
29	Iwkowa	107-62	15	32	śląd osadnictwa – epoka kamienia
30	Iwkowa	107-62	16	36	śląd osadnictwa – epoka kamienia
42	Iwkowa	108-63	17	6	śląd osadnictwa – nowożytność
41	Iwkowa	107-63	17	7	śląd osadnictwa – epoka kamienia
43	Iwkowa	108-63	18	7	śląd osadnictwa, osada – prehistoria, nowożytność
44	Iwkowa	108-63	19	8	śląd osadnictwa – nowożytność
45	Iwkowa	108-63	20	9	śląd osadnictwa – nowożytność
31	Iwkowa	108-62	22	27	śląd osadnictwa – nowożytność
32	Iwkowa	108-62	23	28	osady – epoka brązu, pradzieje
33	Iwkowa	108-62	24	29	punkt osadniczy – epoka kamienia
34	Iwkowa	108-62	25	30	punkt osadniczy – okres wpływów rzymskich
35	Iwkowa	108-62	26	31	śląd osadnictwa – nowożytność
36	Iwkowa	108-62	27	32	punkt osadniczy – neolit/ wczesna epoka brązu
37	Iwkowa	108-62	28	33	punkt osadniczy – neolit
38	Iwkowa	108-62	29	34	punkty osadnicze – późny okres rzymski, nowożytność
39	Iwkowa	108-62	30	35	osada – okres wpływów rzymskich

40	Iwkowa	108-62	31	37	punkt osadniczy – epoka kamienia
51	Kąty	108-63	1	12	śląd osadniczy – okres wpływów rzymskich
52	Kąty	108-63	2	13	śląd osadniczy – prahistoria
53	Kąty	108-63	3	14	ślady osadnictwa – późny okres wpływów rzymskich, prahistoria
54	Kąty	108-63	4	15	śląd osadnictwa – epoka brązu
55	Kąty	108-63	5	16	śląd osadniczy – prahistoria
56	Kąty	108-63	6	17	osada – późny okres wpływów rzymskich
57	Kąty	108-63	7	18	osady – prahistoria, wczesne średniowiecze, średniowiecze
58	Kąty	108-63	8	19	śląd osadnictwa, osada – epoka brązu, prahistoria
46	Kąty	108-62	9	47	punkty osadnicze – epoka kamienia, prahistoria, nowożytność
47	Kąty	108-62	10	48	śląd osadnictwa – nowożytność
48	Kąty	108-62	11	49	śląd osadnictwa – nowożytność
49	Kąty	108-62	12	50	śląd osadnictwa – nowożytność
50	Kąty	108-62	13	51	śląd osadnictwa – nowożytność
59	Kąty	108-63	14	27	osada – nowożytność
60	Połom Mały	108-63	1	10	ślady osadnictwa – prahistoria, nowożytność
61	Połom Mały	108-63	2	11	osady - prahistoria, nowożytność
62	Porąbka Iwkowska	108-62	1	36	punkt osadniczy - pradzieje
63	Porąbka Iwkowska	108-62	2	40	śląd osadnictwa – nowożytność
64	Porąbka Iwkowska	108-62	3	41	punkty osadnicze – średniowiecze, nowożytność
65	Wojakowa	108-62	1	2	punkt osadniczy – neolit
66	Wojakowa	108-62	2	3	punkt osadniczy – neolit
67	Wojakowa	108-62	3	9	punkt osadniczy – nowożytność
68	Wojakowa	108-62	4	10	punkt osadniczy – nowożytność
69	Wojakowa	108-62	5	11	punkt osadniczy – nowożytność
70	Wojakowa	108-62	6	12	punkt osadniczy – nowożytność
71	Wojakowa	108-62	7	13	punkt osadniczy – nowożytność
72	Wojakowa	108-62	8	14	punkt osadniczy – nowożytność
73	Wojakowa	108-62	9	16	osada otwarta – nowożytność
74	Wojakowa	108-62	10	17	punkt osadniczy – nowożytność
75	Wojakowa	108-62	11	18	punkt osadniczy – nowożytność
76	Wojakowa	108-62	12	19	punkty osadnicze – średniowiecze, nowożytność
77	Wojakowa	108-62	13	38	punkt osadniczy – nowożytność
78	Wojakowa	108-62	14	39	punkt osadniczy – nowożytność
79	Wojakowa	108-62	15	52	punkt osadniczy – pradzieje
80	Wojakowa	108-62	16	54	punkt osadniczy – neolit

Najliczniejszą grupę obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowią domy i budynki gospodarskie (60 obiektów), część zachowana w dobrym lub dość dobrym stanie, z wyjątkowymi motywami dekoracyjnymi w postaci oszalowania deskami czy dekoracyjnymi gankami (w przypadku domów). Domy te i suszarnie owoców są elementem

krajobrazu kulturowego miejscowości. Dość liczną grupę stanowią kapliczki i krzyże przydrożne (29 obiektów).

W przypadku obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków, **pozwolenie na budowę lub rozbiórkę** wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39 Ustawy prawo budowlane). W trakcie realizacji inwestycji i stwierdzenia jej kolizji ze stanowiskiem archeologicznym mają zastosowanie przepisy art. 31 i 32 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), w którym nałożony jest obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych w przypadku przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, których rodzaj i zakres określa WKZ w drodze decyzji.

W momencie przypadkowego odkrycia zabytku archeologicznego należy zawiadomić o tym fakcie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub właściwego wójta, prezydenta lub burmistrza.

Gmina Iwkowa nie posiada tytułu prawnego do żadnego zabytku ujętego w Gminnej Ewidencji Zabytków.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Niewątpliwie najważniejszymi zabytkami w gminie Iwkowa są zabytki rejestrowe tj. kościół pw. nawiedzenia NMP w Iwkowej wraz z otoczeniem, kościół pw. Wniebowzięcia (prezbiterium) w Wojakowej oraz kaplica św. Urbana w Iwkowej.

Oprócz zabytków wpisanych do rejestru należy wskazać również takie zabytki, które mają szczególne znaczenie dla społeczności lokalnej tj. 11 kapliczek domkowych (z których najwięcej znajduje się w Iwkowej). Czas powstania tych obiektów sakralnych jest różny, od przełomu XVIII i XIX wieku po czasy współczesne. Gmina Iwkowa szczególnie wyróżnia się pod tym względem. Mieszkańcy są szczególnie przywiązani do wyrażania kultu religijnego w ten właśnie sposób. Często kapliczki te znajdują się pod opieką potomków fundatorów. Równie ważne i cenne są figury i krzyże przydrożne, kamienne, żeliwne i najmniej trwale – drewniane. Bardzo cennym obiektem jest park w Kątach (ostatni taki obiekt w Iwkowej) z kilkunastoma drzewami stanowiącymi pomniki przyrody.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

W zaktualizowanej Gminnej Ewidencji Zabytków ujętych jest łącznie 106 obiektów nieruchomości i ruchomych oraz 80 stanowisk archeologicznych.

W latach 2018 – 2024 Gmina Iwkowa przeprowadziła następujące inwestycje związane z opieką nad zabytkami:

- 2018: Konserwacja i renowacja murowanej kapliczki domkowej z 1852 roku w Iwkowej za kwotę 16 000 zł (kwota dotacji zewnętrznej w wysokości 6 000 zł)
- 2020: Konserwacja i renowacja figury przydrożnej – krzyża z 1905 roku w Iwkowej za kwotę 12 282 zł (kwota dotacji zewnętrznej w wysokości 6000 zł)
- 2021: wydanie przez Gminną Bibliotekę Publiczną w Iwkowej kolejnej książki z serii „Dzieje Gminy Iwkowej” – Samorząd i Administracja
- działalność GOK w Iwkowej polegająca na kultywowaniu i promocji dziedzictwa niematerialnego poprzez organizowane konkursy im. Jana Kosakowskiego, Święta Suszonej Śliwki, Noworocznego konkursu kolęd, coroczne obchody pod Krzyżem Powstańców na Piekarskiej Górze itp.

Ogólnie stan zachowania zabytków w gminie Iwkowa ocenia się na dobry.

Mocne strony - potencjał

- aktualizowana gminna ewidencja zabytków
- atrakcyjny turystycznie położenie, w pobliżu ważnych szlaków komunikacyjnych, w sąsiedztwie miasta powiatowego, dostępność natury, ciszy i spokoju,
- walory krajobrazowe i przestrzenne Gminy
- dobre rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu gminy,
- uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym i w programach prorozwojowych gminy, objęcie miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego obszaru całej gminy,
- biblioteka gminna i gminny ośrodek kultury jako instytucja upowszechniania kultury
- działalność licznych organizacji pozarządowych i stowarzyszeń
- położenie w pobliżu jezior Czchowskiego i Rożnowskiego,
- istnienie Obszaru Chronionego Krajobrazu Pogórza Wiśnickiego,
- „dobry klimat” dla ochrony i poprawy stanu obiektów zabytkowych historycznie i kulturowo ważnych, zarówno ze strony władz gminy jak i mieszkańców
- właściwe wykorzystywanie środków zewnętrznych na cele związane z odnową obiektów zabytkowych
- możliwość pozyskania zewnętrznych środków finansowych na prace dotyczące zabytków

Słabe strony - problemy

- niedostateczna edukacja o materialnych wartościach dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców,
- brak dofinansowania do projektów dotyczących remontów, brak lub niska wiedza o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów,
- zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej i form budowlanych oraz zanik stosowania tradycyjnych materiałów

Szanse

- działanie zmierzające do zatrzymania degradacji zasobów dziedzictwa kulturowego,
- współfinansowanie prac remontowych, konserwatorskich

- rozwój współczesnej sztuki ludowej opartej na tradycji, podtrzymanie obrzędowości ludowej i ochrona ginących zawodów,
- stworzenie warunków do wykorzystania zasobu dziedzictwa materialnego na potrzeby funkcji kulturowych i edukacyjnych,
- rozszerzenie współpracy międzyregionalnej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego
- wysoka aktywność administracji samorządowej w pozyskiwaniu środków pozabudżetowych,
- wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami
- stworzenie i promocja lokalnych wzorców architektonicznych nawiązujących do tradycji miejsca,
- pozytywna rola Kościoła w dziedzinie ochrony zabytków

Zagrożenia

- postępująca degradacja obiektów zabytkowych wskutek ograniczonego inwestowania
- utrudnienia w pozyskiwaniu środków na ochronę i zachowanie zabytków,
- brak środków finansowych w stosunku do potrzeb na ochronę zabytków,
- niewystarczająca współpraca państwa i samorządu terytorialnego na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego.

7. Priorytety i kierunki działania w ramach GPOnZ

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iwkowa na lata 2025-2028 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy. Starania, które będą prowadzić do jego realizacji powinny służyć budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej, utrzymaniu ładu przestrzennego oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby osiągnięcie tego celu było możliwe należy określić główne kierunki działań oraz zadania priorytetowe w realizacji. W miarę ich wypełniania, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Priorytetami, zadaniami i kierunkami działań programu opieki są:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy

Kierunek 1 Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania

1/ dofinansowanie prac restauratorsko – konserwatorskich przy obiektach niebędących własnością gminy na podstawie stosownej uchwały dotyczącej udzielania dotacji (zgodnie z art. 81 ust. 1 i 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami):

- w miarę pojawiających się potrzeb (w przypadku zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych i ruchomych)

- konserwacja i renowacja następujących kapliczek przydrożnych: Porąbka Iwkowska – figura Chrystusa Frasobliwego, Dobrociesz – kapliczka słupowa z drzewostanem, Dobrociesz – figura św. Jan Nepomucena, Drużków Pusty – krzyż żeliwny, Iwkowa – kapliczka murowana św. Jana Nepomucena – pod górą Szpilówką, Iwkowa – kapliczka słupowa z 1887 roku – Paciorkowo, Iwkowa – figura MB z Lourdes (w miarę możliwości i pojawiających się potrzeb)

Kierunek 2 Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

1/ Określenie, szczególnych z punktu widzenia gminy, kryteriów ochrony zabytków oraz dziedzictwa kulturowego w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, a także przy kształtowaniu środowiska (np. podczas wydawania decyzji o warunkach zabudowy czy przygotowywania planów zagospodarowania przestrzennego)

2/ Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków w planie ogólnym gminy

Kierunek 3 Ochrona historycznie ukształtowanych układów ruralistycznych i miejskich polegająca na poprawie ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez:

– ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy

– wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy,

– wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk

Priorytet II. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

Kierunek 1 Badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy

1/ Wspieranie projektów naukowo-konserwatorskich dotyczących dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu, w tym badań nad architekturą drewnianą, etnograficznych czy archeologicznych

2/ Dalsze poszerzanie bazy Gminnej Ewidencji Zabytków o nowe obiekty opracowane w ramach badań i dokumentacji dziedzictwa kulturowego gminy (drewniane krzyże przydrożne między innymi w Iwkowej, słupowe kapliczki murowane między innymi w Dobrocieszy itp.)

Kierunek 2 Poszerzanie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy

1/ Udostępnianie i aktualizacja informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy

2/ Tworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego

3/ Popularyzacja kapliczek i krzyży przydrożnych w formie albumowej

4/ Skatalogowanie zabytkowych domów drewnianych (zarówno istniejących jak i nieistniejących – archiwum) z terenu gminy Iwkowa w formie albumowej (jako forma zadokumentowania ginącego elementu krajobrazu kulturowego)

Kierunek 3 Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

1/ Inicjowanie i organizowanie (np. we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa) szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców i pracowników gminy

2/ Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych dla różnych grup wiekowych

3/ Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy)

4/ Wspieranie organizacji konferencji popularyzatorskich dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy

5/ Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także właściwego postępowania przy zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo

8. Instrumentarium realizacji GPOnZ

Realizacja Programu powinna odbywać się poprzez współpracę samorządu gminy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafią, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi a także ośrodkami naukowymi i muzeami. Kolejną formą realizacji Programu są działania własne władz samorządowych, które można podzielić na:

- prawne – problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego powinna być uwzględniona przez władze gminy przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego
- finansowe – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością gminy oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
- programowe – realizacja projektów i programów regionalnych, w tym działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych

Realizację Programu można podzielić na dwa segmenty – zarządzanie oraz monitoring i ewaluację. Oba elementy wdrażania są ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co oznacza że oba są warunkiem realizacji programu.

System zarządzania Programem odbywa się na trzech poziomach. Są to:

- **Rada Gminy – uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania z jego realizacji w okresach dwuletnich**

- **Wójt Iwkowej – odpowiada za przygotowanie i wykonanie założeń Programu oraz sporządza sprawozdanie z jego realizacji dla Rady Gminy**
- **Urząd Gminy wraz ze swoimi jednostkami organizacyjnymi – odpowiada za bieżącą realizację zadań Programu**

Zakłada się, że zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków)
- finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych)
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami)
- społecznych (m.in. poprzez działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami i wykorzystaniem zabytków)
- kontrolnych (m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego)

9. Zasady oceny realizacji GPOnZ

Właściwy monitoring i wynikająca z niego ocena realizacji Programu powinna się odbywać na podstawie rzetelnych informacji. Podstawą metodologii zbierania informacji są:

- bazowanie na przyjętych w gminie zasadach gromadzenia i przetwarzania informacji,
- wykorzystywanie jak największej ilości dostępnych danych i źródeł informacji
- stosowanie odpowiednich (adekwatnych) mierników

Zestaw proponowanych mierników dla każdego z priorytetów przedstawia się następująco:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy

1. Poziom **około 0,02 %** wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami (przy czym poziom wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego wynosi **około 2,4 %**)

2. Wartość dofinansowania wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych tym pracom
3. Liczba i wartość dofinansowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem zewnętrznym
4. Wartość wsparcia udzielonego z budżetu gminy dla właścicieli prywatnych i organizacji pozarządowych na realizację Programu
5. Liczba wdrożonych dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy
6. Powstanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
7. Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
8. Inne

Priorytet II. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

1. Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego itp.)
2. Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy
3. Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych
4. Liczba opracowanych i wydanych informatorów o zabytkach (w tym folderów promocyjnych, przewodników itp.) lub liczba pobrań aplikacji
5. Liczba publikacji z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego
6. Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
7. Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
8. Liczba osób uczestniczących w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa na terenie gminy
9. Liczba inicjatyw indywidualnych i społecznych wspieranych przez gminę i związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym
10. Inne

10. Źródła finansowania GPOnZ

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego lub trwałego zarządu. Wiąże się to z prowadzeniem i finansowaniem prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych powyżej działań jest jej zadaniem własnym.

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace

konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Dotację można otrzymać składając stosowny wniosek do ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzkiego konserwatora zabytków właściwego ze względu na miejsce położenia albo przechowywania zabytku. Może ona zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Celem udzielenia może być wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Jeżeli zabytek poddawany pracom konserwatorskim posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót

budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania przy zabytku dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań. Przepis ten stosuje się także w przypadku, gdy w trakcie realizacji działań nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego, po jego wpisaniu do rejestru lub ujęciu w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków i określeniu zakresu oraz rodzaju badań archeologicznych.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z różnych źródeł. Są to m.in.:

- środki z budżetu gminy Iwkowa
- środki z budżetu samorządu województwa lub powiatu
- środki Funduszu Kościelnego - dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji
- środki Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- środki dostępne w ramach programów finansowanych z funduszy unijnych

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy w kilku programach operacyjnych:

Ochrona zabytków

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym

możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego, a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultury tradycyjnej, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Ochrona zabytków archeologicznych

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Wspólnie dla dziedzictwa

Program jest organizowany celem wzmocnienia społecznego zaangażowania w ochronę materialnego dziedzictwa kulturowego oraz wykorzystania jego wartości dla rozwoju społecznego obecnych i przyszłych pokoleń. Wnioskodawcami mogą być organizacje pozarządowe, które planują realizować projekty obejmujące prace porządkowe przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnych ewidencjach zabytków. W ramach

programu można także aplikować o dofinansowanie zadań polegających m.in. na identyfikowaniu i dokumentowaniu dziedzictwa kulturowego (materialnego) czy wzmacnianiu praktyk społeczno-kulturowych, np. tradycji rękodzielniczych czy zanikających, dawnych technik budowlanych. Dofinansowaniem objęte mogą być również projekty edukacyjne i popularyzujące wiedzę na temat dziedzictwa materialnego oraz promujące dobre praktyki w zakresie poszukiwania zabytków zgodnie z obowiązującymi procedurami i zasadami ochrony dziedzictwa archeologicznego. W projektach realizowanych przez organizacje pozarządowe uczestniczą wolontariusze, zyskując nowe doświadczenie i podnosząc swoje kompetencje z zakresu opieki nad dziedzictwem kulturowym.

Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów oraz postaci związanych z walką i męczeństwem. Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałymi upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej)

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie

- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe, osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Kultura cyfrowa

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe, a także ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez ministra kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe

działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Partnerstwo publiczno-prywatne

Istnieją również możliwości finansowania prac przy zabytkach z wykorzystaniem ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym z dnia 19 grudnia 2008 r. (Dz. U. z 2022 r., poz. 407 i 1079.), która określa zasady współpracy podmiotu publicznego i partnera prywatnego. Dla realizacji wspólnych projektów przez administrację publiczną i przedsiębiorców w formule PPP ważne są również: ustawa z dnia 21 października 2016 r. o koncesji na roboty budowlane lub usługi (Dz. U. z 2021 r. poz. 541, z 2019 r. poz. 1655 i z 2022 r. poz. 1726) oraz ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 1710 i z 2020 r. poz. 1517) regulujące podstawowe zasady współpracy publiczno-prywatnej.

Wg ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r. poz. 559, 583, 1005 i 1079) zadania własne gmin obejmują również sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7, pkt. 1, ppkt 9). W celu wykonywania zadań gmina może tworzyć jednostki organizacyjne, a także zawierać umowy z innymi podmiotami, w tym z organizacjami pozarządowymi (art. 9, pkt. 1).

Fundusze Europejskie dla Małopolski 2021-2027

Aktualnie zamieszczony w serwisie regionalnego programu województwa małopolskiego projekt programu „Fundusze Europejskie dla Małopolski 2021-2027” bezpośrednio nie uwzględnia wsparcia na ochronę zabytków w postaci odrębnego priorytetu. Autorzy zwracają jednak uwagę na konieczność podejmowania działań na rzecz ochrony, udostępniania i promocji dziedzictwa kulturowego, dzięki czemu stworzone zostaną warunki dla rozwoju gospodarczego w oparciu o różnorodność kulturową jako czynnik konkurencyjności. Beneficjenci będą mieli możliwość realizacji obowiązków związanych z opieką nad zabytkami przy okazji realizacji zadań z zakresu kultury, energetyki, środowiska czy poprawy jakości usług.

Natomiast w ramach priorytetu 5 „Małopolska infrastruktura społeczna” zaplanowano cel szczegółowy pod nazwą „Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych”. W jego ramach będą realizowane inwestycje w obszarze kultury i turystyki, przyczyniające się do pobudzania szeroko rozumianego rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym walki z wykluczeniem społecznym oraz rozwojem kapitału społecznego, m.in. poprzez uczestnictwo w kulturze i twórcze wykorzystanie dziedzictwa kulturowego. Dodatkowo, dzięki wykorzystaniu wewnętrznych potencjałów regionu, stworzone zostaną warunki sprzyjające wzrostowi zatrudnienia. Wspierane będą w szczególności następujące rodzaje działań:

- rozwój infrastruktury instytucji kultury, a w tym:
 - budowa, rozbudowa i modernizacja instytucji kultury, w tym ich wyposażenie w nowe technologie wzmacniające ofertę kulturalną oraz zapewnienie warunków technicznych

i programowych w zakresie ich dostępności, m.in. dla osób z niepełnosprawnościami, seniorów i rodzin z małymi dziećmi;

- wsparcie w zakresie dokumentowania, zachowywania i upowszechniania dziedzictwa niematerialnego m.in. poprzez badania terenowe, sporządzanie wywiadów i dokumentacji etnograficznej, upowszechnianie kultury ludowej;

- w zakresie rozwoju infrastruktury kultury, możliwe będzie również wsparcie obiektów, które mają charakter zabytkowy m.in. poprzez realizację prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, oraz prac zabezpieczających przy zabytkach wraz z ich otoczeniem, umożliwiających zachowanie dotychczasowych funkcji zabytku, a także służących nadaniu im nowych funkcji z przeznaczeniem w szczególności na cele kulturalne, edukacyjne czy służące integracji społecznej. Możliwa będzie również konserwacja zabytków ruchomych jako część szerszego projektu infrastrukturalnego;

- rozwój i udostępnianie szlaków kulturowych.

- rozwój i promocja oferty turystycznej:

- budowa, rozbudowa i promocja zintegrowanej sieci głównych tras rowerowych VeloMałopolska, przebiegających przez całe województwo i łączących główne jego ośrodki;

- budowa, rozbudowa i promocja produktów turystycznych, np. turystycznych szlaków tematycznych (odwołujących się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych regionu), w tym budowa schronisk na szlakach.

Ponadto zaplanowano wsparcie w zakresie dostosowania w szczególności obiektów infrastruktury kultury, obiektów turystycznych oraz szlaków do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (m.in. likwidacja barier architektonicznych). Głównymi odbiorcami wsparcia będą mieszkańcy województwa małopolskiego, turyści oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 – Priorytet VII: Kultura (projekt zatwierdzony przez Radę Ministrów)

Celem priorytetu jest wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Obejmuje on inwestycje w rozwój infrastruktury kultury oraz ochronę dziedzictwa kulturowego w celu wzmocnienia ich potencjału w zakresie oddziaływania na rozwój gospodarczy. Szczególną pieczę zostaną objęte zabytki UNESCO, Pomniki Historii oraz obiekty posiadające tytuł Znak Dziedzictwa Europejskiego. Działanie obejmuje wsparcie obiektów, w których w wyniku realizacji projektu prowadzona będzie działalność kulturalna i które mają potencjał do rozwoju turystyki kulturowej. Poprzez realizację inwestycji związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (w tym zabytków ruchomych), zwiększy się ich atrakcyjność dla odbiorców. Priorytet uwzględnia również wspieranie rozwoju infrastruktury wspierającej ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Ma on ponadto za zadanie zwiększyć atrakcyjność i konkurencyjność regionów poprzez wykorzystanie unikalnego zasobu jakim jest dziedzictwo kulturowe, w celu przyciągnięcia turystów krajowych i zagranicznych.

Środki z funduszu mogą wykorzystywać jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Tego typu programy są podzielone na trzy kategorie: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia. W przypadku programów współpracy transgranicznej aplikować mogą do nich jednostki z obszarów przylegających do granic państwowych. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży. W ramach programów współpracy transnarodowej mogą współdziałać duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw, natomiast w zakresie współpracy międzyregionalnej wszystkie regiony. Projekty oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki na te programy przeznaczone są przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego - Norwegię, Islandię i Lichtenstein. Wspierają one działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy, z trzeciej edycji Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program opiera się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym, którego celem jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej, zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej; w skład tego działania wchodzi:

- poddziałanie 1.1: *Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego*, w którego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków

- poddziałanie 1.2: *Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego*, gdzie możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej

- współpraca kulturalna – celem tego działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy każdorazowo sprawdzać wzory aktualnie obowiązujących dokumentów na stronie programu.

Fundusz Termomodernizacji i Remontów (BGK)

Podstawowym celem Funduszu Termomodernizacji i Remontów jest pomoc finansowa dla inwestorów realizujących przedsięwzięcia termo-modernizacyjne i remontowe oraz wypłata rekompensat dla właścicieli budynków mieszkalnych, w których były lokale kwaterunkowe.

W przypadku obiektów zabytkowych możliwe jest uzyskanie premii remontowej stanowiącej 60% kosztów przedsięwzięcia remontowego.

Beneficjentem premii remontowej są właściciele lub zarządcy budynków wielorodzinnych, których użytkowanie rozpoczęto:

- przed dniem 14 sierpnia 1961 r. lub co najmniej 20 lat przed dniem złożenia wniosku o premię remontową do banku kredytującego oraz
- budynek ten należy do społecznej inicjatywy mieszkaniowej lub towarzystwa budownictwa społecznego;
- budynek ten został wybudowany przy wykorzystaniu kredytu udzielonego przez BGK na podstawie wniosków o kredyt złożonych do dnia 30 września 2009 r. lub przy wykorzystaniu finansowania zwrotnego w rozumieniu ustawy z dnia 26 października 1995 r. o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego bez względu na status prawny, z wyłączeniem jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych. Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony:

<https://www.bgk.pl/podmioty-ryнку-mieszkaniowego/modernizacja-i-rewitalizacja/premia-remontowa-z-funduszu-termomodernizacji-i-remontow>

Inne programy

Jednostki samorządu terytorialnego i ich wydziały organizacyjne mogą również korzystać z innych źródeł pozyskiwania środków na opiekę nad zabytkami oraz na wzmacnianie tożsamości lokalnej. Programy o takim profilu proponują np. fundacje, którym patronują duże firmy z kapitałem polskim. Gmina może także wspierać organizacje pozarządowe w pozyskiwaniu takich środków. Przykładowo programy wspierające proponują:

- Fundacja Orlen – *Program „Czuwamy! Pamiętamy!”*; jego celem jest przywrócenie należnej czci Miejscom Pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, a które do tej pory pozostawały w złym stanie technicznym. Wnioskodawcą mogą być:
 - organizacje pozarządowe lub oddziały terenowe organizacji pozarządowej posiadające osobowość prawną lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną (z wyłączeniem spółek prawa handlowego) tj. fundacje, stowarzyszenia, uczniowskie kluby sportowe, stowarzyszenia kultury fizycznej, organizacje społeczno-zawodowe rolników;
 - podmioty niebędące organizacją pozarządową, np. jednostki samorządu terytorialnego lub ich jednostki organizacyjne, szkoły publiczne, przedszkola publiczne;
 - kościelne jednostki organizacyjne prowadzące działalność pożytku publicznego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;

Wnioskodawcą może być również podmiot wpisany do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego, jeśli jest jednocześnie wpisany do rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej.

- Fundacja Łukasiewicza - celem Programu „Rozgrzewamy Polskie Serca” jest wspieranie inicjatyw działających na rzecz integracji lokalnej społeczności wokół kultury, tradycji oraz wydarzeń lub pamięci historycznej. Podejmowane inicjatywy mają budować kapitał społeczny na lokalnym poziomie. Program skierowany jest do organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych, szkół publicznych i przedszkoli publicznych oraz związków wyznaniowych i ich organizacji. Zgłaszane projekty muszą oddziaływać na lokalną społeczność oraz być związane z pielęgnowaniem kultury, tradycji, wydarzenia lub pamięci historycznej.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Gmina będzie wydatkowała środki na realizację zadań z zakresu ochrony zabytków poprzez:

- dofinansowanie lub pomoc w zdobyciu środków na prace restauratorsko – konserwatorskie przy obiektach niebędących własnością gminy
- umieszczenie stosownych zapisów dotyczących ochrony zabytków w strategii rozwoju gminy, planie ogólnym, miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego itp.
- wykonywanie opracowań z zakresu lepszego rozpoznania zasobu dziedzictwa kulturowego gminy (w ramach współpracy z instytucjami naukowymi i zajmującymi się ochroną zabytków, ekspertami, poprzez działalność organizacji pozarządowych – np. lokalnych stowarzyszeń itp.)

Zakres finansowania planowanych przez gminę zadań z zakresu opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego realizowanego łącznie z działalnością bibliotek, świetlic i domów kultury jest ustalone na 2,4 % corocznie uchwalanego budżetu.

12. Podsumowanie

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iwkowa na lata 2025-2028 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona lokalnych wartości kulturowych, w tym zabytków, tradycji i krajobrazu kulturowego. Ważnym elementem Programu jest rozwój i promocja walorów turystycznych gminy, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych. Zakłada się, że cele nakreślone w Programie będą osiągnięte w wyniku szerokiej współpracy władz gminy z Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Krakowie, Delegatura w Tarnowie, jednostkami samorządu terytorialnego oraz innymi organizacjami i związkami, których działania obejmują ochronę walorów kulturowych i krajobrazowych.

Program podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

Kolejna edycja (aktualizacja) Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iwkowa powinna zostać opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Gminy.

Wybrana bibliografia:

Karty ewidencyjne zabytków nieruchomych,
Karty ewidencyjne zabytków ruchomych,
Karty stanowisk archeologicznych AZP

www.isap.sejm.gov.pl

www.mapy.zabytek.gov.pl/nid/

www.maps.arcanum.com

www.mapy.geoportal.gov.pl

www.atlasfontium.pl/rejestry-poborowe-korony/

www.archiwum.meksokol.pl

www.slownik.ihpan.edu.pl/index.php

www.dialektologia.uw.edu.pl/

www.gokiwkowa.pl

www.biblioteka.iwkowa.pl

www.turystycznaiwkowa.pl

Dzieje Gminy Iwkowa – Iwkowskie Role

Dzieje Gminy Iwkowa – Fotografiami Malowane

Dzieje Gminy Iwkowa – Samorząd i Administracja

„Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Iwkowa na lata 2018-2021”

„Kapliczki, figury i krzyże przydrożne na terenie diecezji Tarnowskiej”

ks. J. Piechota, Dzieje Iwkowej

S. Tomala „Pogórze Rożnowskie i Ciężkowickie. Przewodnik Krajoznawczy”

P. Bielak „Brzesko i okolice. Przewodnik Turystyczny”

K. Potkański, Zagrodowa szlachta i włódcze rycerstwo w województwie krakowskim w XV i XVI wieku.